

DOLAZAK

U početku vidim samo njihov dah – klobuke bele pare na pozadini mastiljavog, zvezdama osutog neba. Kad zažmirim kroz paru nazirem crnu siluetu *električke*, nepromenljivi oblik hiljada prigradskih vozova koji premeravaju prostranstva ove zemlje. Voz podrhtava, nestrpljiv da krene dalje. Uvek jedno te isto. Red vožnje propisuje: stanica Putino-račvanje, dve minute. Ali petkom ih je toliko, nema tog čuda koje će učiniti da svi izađu za dve minute.

Pod oblacima pare narasta tamno klupko, spleet desetina tela koja se prelivaju jedno u drugo, sva obla, pod slojem debelih kaputa. I sve se to kotrlja ovamo, ka nama, u pravcu zasneženog puta na kom uredno poređani duž smetova na njih čekaju rasklimatani seoski autobus, “žiguli” kafene boje, bela “lada-niva” i blistava, nova “volga”.

Kroz noćnu tišini raste žagor, penušanje i ključanje desetina glasova, iz kojih tu i tamo izbijaju šiktaivi gežiri smeħa – tankog, kiristalnog ženskog i dubokog, gustog muškog. Klupko se raspada, iz bezoblične mase izranjaju osenčena tela, ruke i noge, teške torbe prebačene preko ramena. Još samo tren i u svetlu farova videću njihova lica, crvena od mraza, pokrivena tankom čipkominja, u vunenom ramu od kapa i šalova.

Autobus je premali, neće svi moći da stanu. Čak i ako se stisnu kao sardine u preostalih par automobila, opet će neko izvisiti. I krenuće peške – od železničke stanice do sela ima dva sata brzog hoda. Ali put je dobar, siguran. Jer u novembru medvedi već spavaju, a vukovi se još nisu spustili do ljudskih naselja. I zima je danas na njihovoj strani – šta je to minus dvadeset! Ko zna, možda usput još uspeju nekoga da ustopiraju.

Za par sati svi će već biti kod kuće. I Putino će oživetiti.

I.

Permska *električka*, kao mesec, reguliše plime i oseke u Putinu.

DECA PUTINA

ANA UZELAC

Plima počinje petkom – električka ih dovozi iz Perma i selo se puni. U kafani je sve življe, na ulicama se, bez obzira na sneg i hladnoću, formiraju grozdovi mladih ljudi, raspravljaju se i smeju, razilaze i kao zrna kotrljaju po sokacima da bi se ponovo skupili u drugim grozdovima, na drugim uglovima, pod drugim uličnim lampama.

Plima traje celu subotu i dostiže vrhunac uveče. Nema čoveka u selu koji subotom ne prekorači prag kafane – svi koji su došli kući na vikend potražiće prijatelje za jednim od četiri zelena plastična stola. I poteći će pivo, ono jeftino, u plastičnim dvolitarskim flašama, jer za votku ionako nema para; uostalom, zašto ih trošiti na votku ako za isti novac možeš da kupiš trostruko više čistog tehničkog alkohola. I da ga onda, pod stolom, da kafedžija ne vidi, dospješ u pivo. I tako do jedanaest, kad se kafana zatvara. Ali onda otvaraju klub, gde je do jedan-pola dva otvorena diskoteka.

U nedelju je već tiše. To je početak oseke. Prvo dugo, dugo spavaju, onda se bude, piju kafu, čaj, trče da uhvate autobuse koji će ih odvesti do železničke stanice, ili do Vjereščagina, minijaturnog susednog grada. Neki će tamo i ostati, ali većina će nastaviti put za Perm. Uveče će selo ponovo biti prazno.

Naizgled, tako je oduvek bilo. Mladi su odlazili na školovanje, par godina živeli jednom nogom u gradu a drugom u selu i onda se vraćali u Putino. Zauvek. A njihova mesta u električki i prigradskim autobusima za Vjereščagino zauzimala bi nova pokolenja. Ali oni koji pamte ta vremena tvrde da je od starog načina života ostao samo privid. Odlaze, ruku na srce, kao i pre. I kao i pre dolaze kući za vikend. Ali zauvek se više niko ne vraća.

I permska električka ide kao i pre, četiri puta dnevno, sedam dana u nedelji. Kao i pre ima sedam vagona, od kojih samo prva tri mogu da se smeste duž kratkog perona na Putino-račvanju. Ostatak voza ostaje u gustoj borovoj šumi koja sa svih strana okružuje stanicu. I svi se, kao i pre, guraju da uđu u drugi i treći vagon, jer je u prvom grejanje uvek slabo.

Čak su i mašinovođe ljubazne, kao i uvek. Kada primete da autobusi iz sela opet kase i da ljudi u panici izlaze iz njih i trče i trče kroz smetove da bi stigli na voz, sačekaće ih. Čak i ako to znači da narušavaju vozni red. Jer ako ne sačekaju, znaju da će ljudi ostati na praznoj stanici da se smrzavaju naredna četiri sata, do sledeće električke.

U vozu nipošto ne treba skidati kapute. Kao greju, ali duva iz svakog procepa. Na sreću, barem uvek ima mesta za sedenje – Putino je jedna od prvih stanica na dugom putu do Perma. Sedišta su presvučena skajem, tvrda i neudobna, i već posle pola sata počinju da žuljaju. Ali najveći neprijatelj putnika električke je vreme, tri preduga sata – čitava mala beskonačnost koju treba nečim ispuniti. I zato će se u električki uvek naći neko ko prodaje pivo, sladoled, ukrštene reči ili crne, hrskave semenke sunčokreta. Semenke su, kao i pre, najveći neprijatelj dosade, koja svemoćno vlada u permskoj električki.

Pamti se da je nekada davno električka bila samo jedan od desetina vozova koji su se zaustavljali na stanici Putino-račvanje. Danas je jedini.

2.

Ruku na srce, možda je preterano reći – “železnička stanica”. Stara, zabravljena trula brvna-

ra s jedne i borova šuma s druge strane pruge. I još su je nazvali “Putino-račvanje”, iako Putino nije ni blizu a ni račvanja nema na vidiku.

Svjerdlovskom prugom, delom velike Transsibirske magistrale, proleće se kroz ove krajeve bez daha, juri u pravcu Moskve bez zastavljanja. Ne razmišlja se, ne dvoumi, putnik željan avanture nema mogućnost da siđe s voza, promeni utabanu stazu, odabere drugi put, drugi voz. Vozovi prolaze kroz stanicu tako brzo da putnik ne može ni da pročita njen naziv na iskrivljenoj, zarđalnoj limenoj ploči. A ako prozori vagona gledaju prema šumi, on ni po čemu na svetu neće znati da s druge strane pruge upravo promiče železnička stanica.

I da nekih 12 kilometara odatle leži Putino.

41 Jedini način da se stigne do sela jeste krivudavi asfaltni put, s juga, od strane Račvanja. Putino se pojavljuje iznenada, iza krivine pred mostom preko Lisve – brze planinske reke koja ističe iz bezimenog seoskog jezera.

Ovde, gde se završava Evropa, Rusija nije više samo monotona ravnica brezovih šuma. Na svojim istočnim granicama, kontinent se menja poslednji put, kora se nabira brežuljcima obraslim kedrom, borom i jelom i ispresecanim rekama koje tu i tamo izviru ili utiču u ljudskom rukom napravljena jezera.

Putino je izraslo na obalama jednog takvog jezera, uspuzalo se uzduž reke koja puni to jezero i izbilo na brda koja ga okružuju. Gde god da stanete i kuda god da pogledate, nikada neće uspeti da pogledom obuhvatite celo selo – uvek će neki breg i neka dolina ostati nevidljivi.

U selu ima nešto preko 350 kuća – skoro sve su brvnare, sagrađene od mirisnog, otpor-

nog borovog drveta. Dugački krovovi pokrivaju i stambeni deo i štale koje su sastavni deo konstrukcije kuće. Samo je par kuća duž Sovhozne ulice sazidano od kamena, sa štalama sagrađenim posebno u dvorištu. Na kraju sela je jedna jedina izdvojena nova kuća od cigle – znak prestiža koji je sebi mogao da priušti brat načelnika seoske administracije.

U samom centru sela još se drži stara dvospratna zgrada od crvene cigle, u kojoj je nekad, pre revolucije, zasedao namesnik carske administracije. Zgrada već decenijama nije obnavljana, stara cigla se kruni, zidani beli prozorski ramovi već su bezubi, ali, čak i klonula, carska građevina odaje pređašnju lepotu. Poput usamljene starice, ona ovih dana gosti isključivo svoje vršnjake – unutra je sada starački dom, poluprazan, u kome caruju memla i hladnoća i gde može da se čuje još samo uzdisanje jedva pokretnih stanara.

Preko puta stoji crkva, grifon od cigle i drveta, s tirkiznom kupolom i majušnim zvonikom pod njom. Drvena nadgradnja je stara samo pet godina. Glavni deo zgrade, onaj od cigle, nekada je bio kuća Prokopija Petroviča Nohrina, činovnika petog reda permskog poštansko-telegrafskog okruga. Ponosni Prokopije Petrovič sagradio je svoju dvospratnu kuću u samom srcu sela negde početkom XX veka, ali nije dugo u njoj živio – posle revolucije seljani su ga raskulačili i poslali u logor iza polarnog kruga, obučenog, predanje kaže, samo u tanku lanenu košulju. Kuću su preuzele i podelile među sobom četiri porodice, i živele bi tamo do danas da zgradu nije otkupila seoska administracija i predala je pravoslavnoj crkvi.

Obe zgrade leže na jedinoj asfaltiranoj ulici u selu. Ulica počinje od glavnog puta, preko puta škole, i ide na zapad. Najpre se lagano penje uz brdo, do centra, do crkve i staračkog doma, a zatim strmo spušta do reke i odande opet lagano uspinje sve do kraja sela, do bivšeg sovhoza, danas ponosno nazvanog “agrofirma”.

Ako prolaznik zastane na ulici pokraj crkve i pogleda u pravcu reke, videće na drugoj strani odsjaj malenog zlatnog krsta na običnoj brvnari. To je crvka starovjera, sagrađena i osvećena pre nepune dve godine. Pre revolucije Putino je bilo selo starovjera, koji su ovde došli pre četiri stotine godina, tražeći u borovim šumama sklonište od carskih progona. Ovih dana obe crkve u Putinu zvrje prazne i samo nedeljom ujutru posećuje ih po šačica posvađanih seoskih udovica. Ostatak sela nedeljom ujutru spava.

S leve strane, na jugu, otvara se vidik na blistavu zaleđenu površinu jezera, poprskanu siluetama pogrbljenih zimskih pecaroša. Skupljaju se tamo svakodnevno, buše rupe u ledu i sede pored njih satima, ogrnuti ćebadima, potežući s vremena na vreme iz flaša sa rastvorenim tehničkim alkoholom. Čekaju da ribe, izmorene glađu, progutaju mamce od ustajalog ražanog hleba. Gledaju na sunce, koje zimi zalazi tačno na drugoj strani jezera. U dane kad je nebo čisto a mrzaz snažan, celo selo se satima kupa u crvenim, narandžastim i ljubičastim odsjajima zalazećeg sunca.

3.

Ali tada, kada sam sedela u ledenom autobusu na stanici Putino-račvanje od svega toga ništa još

nisam znala. Ni o električki, ni o plimama i ose-kama, ni o vozovima koji se odavno više ovde ne zaustavljaju. Nisam znala zašto stojimo na tom mračnom bespuću. Niti koga i zašto čekamo.

Drhteći od hladnoće na zadnjem sedištu, otopila sam dahom rupu na smrznutom prozoru i ugledala ih prvi put. Najpre oblak pare, potom siluete i na kraju rumena od mraza lica koja su ispunjavala autobus. Kad je vozač procenio da unutra više niko ne može da stane, zatvorio je vrata i raspoložene putnike električke povezao ka selu.

Najstariji među njima nije mogao da ima više od 25 godina.

4.

Kad danas o tome mislim, čini mi se da sam na ovo putovanje krenula tri godine ranije, u redu na jednoj od bezbrojnih blistavih benzinskih pumpi kojima je preplavljena Moskva. Padao je lepljiv sneg, red je bio dug, dan tmuran. Stavila sam u kasetofon tek kupljenu kasetu, sa belim omotom na roza cvetiće, poput tankog cicanog platna kojima je nekad davno tata oblepljivao police moje sobe. Tamo, na traci, krije se nešto izuzetno, ubeđivali su me prijatelji – prvi glas novog ruskog pokolenja, prvi genije ruskog roka od smrti Viktora Coja. I još devojka. Patty Smith meets Alanis Morissette na Crvenom Trgu. U cicanoj haljini. Pa nek mu bude...

Trenutak kasnije, kolima se razlio glas koji me od tada prati na svim putovanjima po ovoj zemlji. Hrapav i gnevan, ali i umiljat i nežan ženski glas, koji je izlučujući arogantno samopouzdanje, pevao o stvarima o kojima bi tržišno orijentisani pevač prema kanonima post-sovjetskog roka trebalo da čuti.

Zemfira, nova muzička ikona, osvojila je licemernu rusku rok scenu pesmom o lezbijskoj ljubavi, napravila hit o provincijskoj dosadi, punila koncertne dvorane ljudima koji su zajedno sa njom pevali o masturbaciji, emigraciji i AIDS-u od kog u današnjoj Rusiji umire pokolenje čiji su roditelji odrastali uz pesme Ale Pugačove.

I nije prošlo mnogo, a ružnjikava provincijalka iz poduralske Baškirije postala je simbol. Glas generacije zastale na pragu zrelosti deset godina nakon pada komunizma, usamljene, s roditeljima čije iskustvo iz strogo kontrolisanog sveta brežnjevljevske stagnacije u novoj Rusiji ne može mnogo da pomogne. Niko im nije vezivao pionirske marame, uručivao komsomolske knjižice. Država, opsjednuta sopstvenim raspadom, nije stigla da ih nauči strahu i sistematskoj laži. I dok sam se okretala na klizavom moskovskom asfaltu, prvi put sam pomislila: ako je ovo glas novog pokolenja, onda s pripadnicima tog pokolenja vredi pričati.

Danas u Rusiji živi oko 22 miliona ljudi starosti od 15 do 24 godine, koji su gotovo neprimetno izrasli u senci pučeva i prevrata, državnih udara i finansijskih kriza, u svetu čije su se vrednosti raspadale a granice menjale. Njihovim roditeljima taj svet je potpuno stran. Za njih, to je jedini svet koji poznaju.

Već godinu dana putujem kroz taj svet. Od moskovskih klubova, kroz podzemne prolaze, predgrađa u kojima se diluje droga, bolnice u kojima se umire od AIDS-a, glamurozni *incrowd* šoubiznisa, pretrpane hodnike prestižnih univerziteta. Čudljiva staza na kraju me je dovela ovde, u ovaj kratki seoski autobus, koji se s mukom uspinjao krivudavim i klizavim putem, jedinom vezom sela Putino sa ostatkom sveta.

Kakva neobična slučajnost, pomislila sam (vireći na njih iza ogromnog ranca koji sam držala na kolenima), da se tako brzo srećemo, pre nego što sam uspela da dođem do sela. Jedino što to nije bila nikakva slučajnost. Bio je petak več. Vreme plime.

5.

Sledećeg jutra stao je na prag uzane sobe školskog internata, od koje sam pokušavala da napravim svoj dom u Putinu.

Zlatnožute oči, zlatno dete u zlatnim pramenovima sunca koje je sijalo kroz prozore. Najbolji đak u razredu, rekao mi je kasnije. Mada, umeo je da bude i nervozan. Jednom je, na primer, hteo da skoči sa prozora na drugom spratu škole. Bio se posvađao s učiteljicom.

Ali to je bilo davno, baš davno. Sada je već sve to prerastao. Došao je da se upozna. Serjoga, Serjoga Popov. Čuo je već da je stigla neka nova u selo, što se interesuje za mlade. Pa je, eto, došao da me pozove na žurku. Ispraćaj. U ponedeljak ide u vojsku. A ispraćaj je u nedelju uveče.

– A što se čudiš? – pita me dok koščatim prstima gnječi vunenu kapu, još neodlučan: da li je bolje da sedne ili da ode, da porazgovara ili da izbegne komplikovanu, neprijatnu temu. – Slavimo, naravno da slavimo kad idemo u vojsku. A šta bi trebalo da radimo? Da plaćemo? Strah, kažeš. A čega bi to trebalo da se plašimo? Djeđovščine?

Serjoga prvi izgovara reč koja je je odavno visila u vazduhu.

– Ma ne, to se samo oni gradski plaše djeđovščine. Kod nas na selu je sasvim drugačije. Mislim, gradska deca imaju slabiji karakter. Shvataš?

Stalno nešto boluju. Svega se plaše. To im je od loše ekologije, svih tih izduvnih gasova.

A mi smo jaki, kaže, i ne znam da li ubeđuje mene ili sebe. Zlatno dete, krhko i lomljivo, zlatne oči koje me gledaju kao da ne primećuju da sam, iako niska, za glavu viša od njega. Djedovščine, kaže Serjoga glasom koji ne trpi pogovora, plaše se samo mekušci. Sise, s oprostjenjem.

Djedovščina je stara kao i armija koju rastače – ritual inicijacije pun poniženja i okrutnosti, tokom kog džombe ili “djedi” i mlađi oficiri s prećutnom dozvolom viših oficira zlostavljaju novopridošle regrute. I mada se slične stvari dešavaju u većini armija na svetu, u Rusiji je djedovščina dosegla razmere od kojih se često leđi krv u žilama. Glancanje podova, ribanje klozetskih šolja, pranje čarapa i kupovanje votke oficirima, “poklanjanje” paketa sa hranom koje šalju roditelji – sve to samo je početak, bezbolno poniženje koje niko ne može da izbegne. Ako na tome ostane, regrut može da kaže da je dobro prošao. Ali izživljavanja često dostižu takve razmere da jednostavno lome regrute. I ako ih djedi ne ubiju, ubijaju se sami. Ili beže, najčešće tek pošto u napadu besa ili straha ubiju svoje mučitelje. Ili svoje sapatnike, koji se nađu na pogrešnom mestu u pogrešno vreme. Djedovščina svake godine ubija na hiljade ruskih regruta.

Za vreme Sovjetskog Saveza, djedovščina je bila najstrože čuvana vojna tajna. Poslednjih deset godina o djedovščini sme da se priča. Serjogi su pričali drugovi iz sela koji su se vratili iz armije. I šta su rekli? Šta su imali da kažu: rekli su da tamo biju.

O djedovščini sada može i da se piše. Ali o njoj se piše u moskovskim novinama, koje ov-

de ne stižu. I ona uzbudjuje ljude u velikim gradovima koji nemaju šta drugo da rade. Serjoga zna, živeo je u Permu pet godina, učio je da bude programer. Video je kako momci tamo mesecima muljaju, kombinuju, podmićuju, čine sve što mogu da bi se izvukli. On nije muljao, naravno da nije. Jer on nije sisa. Osim toga, za muljanje su ti potrebne pare. A Serjoga para nema.

U gradovima po svemu sudeći sve bolje “muljaju”. Jer, iz godine u godinu ne smanjuje se samo broj regruta u ruskoj vojsci već i njihova prosečna visina, težina i IQ. Redove armije popunjavaju oni koji nisu umeli ništa da smuljaju – polupismeni, iz problematičnih porodica, tinejdžeri-alkoholičari sa stažom. Ili naprosto siromašni. Maleni, niski momci sa sela. Baš kao Serjoga.

– Sve se okrenulo naglavačke – kaže Serjoga. – Sećam se, kad sam bio mali, o onima što nisu išli u armiju pričalo se da nešto s njima nije u redu. Znaš, ne može čovek da bude pravi muškarac ako nije bio u vojsci. A sada si budala ako odeš da služiš. Luzer, nesposoban da išta smulja.

Ali, šta da se radi, Serjoga sleže ramenima i gnječi vunenu kapu koščatim prstima. Barem je ovde, u Putinu, sve po starom. Momci idu u vojku. I spremni su na sve što ih tamo čeka.

– Mene će tamo da mlata, to je sigurno. Mišlim, ja tek počinjem da služim.

Serjoga zamišljeno klima glavom i priča glasom koji mi kaže da je o svemu već razmislio, da je sve shvatio, i da ima plan za svaku situaciju u kojoj bi mogao da se nađe. Jednostavan, nepogrešiv plan, koji su isprobale stotine generacija pre njega.

– Ali valjda čovek može i da im vrati, je l' tako? Mislim, mogu ja valjda i da se branim. Moram, čak i ako me budu tukli do besvesti. Jer, ako se braniš, onda počinju da te poštuju i pre te ostave na miru. A onda možeš i ti druge da biješ.

Serjoga začuti. Ispravlja kapu. Slaže je i stavlja u džep od jakne. Seda na stolicu, i kaže: – Mislim, takva ti je ta naša, kako da kažem, tradicija...

6.

45 U nedelju uveče stolovi u domu Popovih ulegali su se pod teretom salata, francuskih i ruskih, ribljih i pirinčanih, pod brdima piroga sa mesom, kupusom i ribom, pod prženim patlidžanima, pod usoljenim haringama koje nasukane na sprudove sitno seckanog luka plutaju u ulju, pod gomilom nasečenog kiselkastog ražanog hleba. U starim flašama od votke, koje je porodica skupljala poslednjih godina, caklio se tehnički alkohol razblažen vodom, kupljen od suseda po poštenoj ceni i uz obećanje da će sa gostima sve biti u redu i da se niko neće otrovati. Popovi nisu bogati, i nemaju para za votku iz prodavnice. Ali je zato tetka za razmažene, probirljivije goste obojila jednu flašu kafom, da liči na konjak. A drugu, za devojke, slatkom od malina.

Nađa, Serjogina najstarija sestra, prilazi svakom gostu sa litarskom kriglom slatkog, domaćeg piva i belim limenim loncem punim fermentiranog, penušavog ovsenog pića – braške. Braška i pivo udaraju u noge, alkohol u glavu. Zato ih treba piti zajedno – smeška mi se jedan od mnogobrojnih Serjoginih ujaka i pokazuje mi vlastitim primerom kako se to radi. Prvo dugi, klokotavi gutljaji piva, onda prazniš do dna

časiću alkohola, pa opet gutljaj piva. Sledeći put to isto, samo pivo zameniš braškom i – videćeš, zapevaćeš sa nama. Pij kol'ko možeš – smeja se. Nek ti duša bude mera.

A teta Fenja, sitna i mršava, s koščatim dečakim licem i glasom hrapavim kao kod pravog mužika (iako, kažu, gaji već treće unučće) svira najbolje što može na staroj, poluraspadnutoj raštimovanoj harmonici. A ne može, ruku na srce, baš previše: uspevaju joj jedino častuške – kratke, vulgarne pesmice od četiri stiha, koje kod okupljenih izazivaju salve smeha. I još jedna, stara kao oktobarska revolucija, pesmica o majci koja ubeđuje sina Vanjušku da ne ide u vojsku, “jer i bez tebe će se boooljševici snaaaaci...”

Ostatak je neprepoznatljiv. S vremena na vreme teta Fenja se ljuti ili na harmoniku ili na kasetofon u susednoj sobi sa kog dopiru zvuci jefitnog ruskog densa. Tamo u Serjogino zdravlje piju njegovi drugovi iz škole i igraju u sobičku koji obično služi kao spavaća soba za celu, mnogobrojnu porodicu Popovih. Mada je kasetofon slab i fali mu jedan zvučnik, borba je ravnopravna, i traje sve dok nas Serjogina mama ne pozove za sto. Ishod muzičke bitke odlučuje se za stolom – brojčano slabija rodbina seda saterana u ugao za sam kraj stola. Teta Fenja sklanja harmoniku. Ostatak mesta zauzima masa nasmejanih, raspoloženih i već dobro zarumenjenih mladih lica. Poslednji među njima trjumfalno unosi ranjeni kasetofon, iz koga ne prestaju da lipte “belije rozi, belije rozi, bežaišitnješi cvet”.

Prvu zdravicu podiže Nataša, drugarica iz razreda. Rumeni obrazi zarumeneli su joj se još više dok je nalivala do vrha časiću i proveravala

da li je pažnja okupljenih usredsređena na nju. Serjogini drugovi znaju šta će reći: prvu zdravicu glačala su pokolenja ruskih momaka koji su odlazili u vojsku i devojaka koje su ih čekale da se vrate. Neki se već smeškaju i sašaptavaju, devojke unapred crvene. Nataša čisti grlo i cvrkutavo oglašava: "Devojka se pretvara u ženu za samo jednu noć..." Plima smeha preti da potopi sto, i Nataša pokušava da sačuva atmosferu dostojnu svečanosti: "Tišina, bre! Prestanite da se smejetе! ... A momak postaje muškarac čitave dve godine, u vojsci. Pijmo, dakle, za Serjogu, da mu ove dve godine prođu kao jedna noć!"

I nazdravljala sam, iako je piće gorčilo, tome da dve godine života prođu Serjogi kao tren. Možda je i bolje tako, mislila sam dok mi je alkohol rezao grlo. Možda je bolje da ih zaboravi, precrta, šta ima da se pamti ko te je tukao i koga si ti, posle, tukao. Kasnije je već bilo lakše – druga čašica podiže se za to da ga pošalju u "normalnu" jedinicu, negde gde regrute ne biju i gde nema djedovščine. Greh je ne popiti za tako plemenitu želju, munula me je Tanja, još jedna drugarica iz razreda. Treća čaša podignuta je za to da ga onako sitnog i žgoljavog ne ponižavaju. Četvrta, za to da im vrati, ako već krenu da ga biju. Peta i šesta, za to da nam svi ma piše. I da se vrati živ i zdrav. A sedma, onako, zato što ga volimo. Jer duša nam je mera, zar ne, a duše su nam to veče bile široke i duboke kao putinsko jezero.

Sećam se još samo da je ujak prigodno obučen u maskirnu uniformu negde iz ćoška mumlao o tome da pre svega treba voleti Otadžbinu, najveću zemlju na svetu. I zašto niko nije nazdravio Otadžbini? Jer, vojnik uniformu nosi sa ponosom i misli prvo o domovini a tek

onda o sebi, o tome da li ga biju. Jer, ima da te biju ako Otadžbina to traži. Ali za stolom je bilo sve bučnije i sve življe, i Serjogina mama već je iznosila kuvani kupus i pire krompir i domaće ćufte. I ujakov glas nestao je u sveopštem žamoru i zveckanju escajga.

7.

Serjoga je dobar, mili moj, zlatni moj dečko, najbolji đak u mom razredu, Tatjana Vladimirovna jeca, kosa joj pada na orošeno čelo, pokušava da je skloni drhtavim rukama ali ona ponovo pada, pokušava da obriše suze, koje već pola sata bez zaustavljanja teku, i na kraju odustaje, pobeđena, sipa nam po čašicu alkohola i nastavlja svoju priču dok svuda oko nas raste kafonija Serjoginog ispraćaja.

Tako pametan, tako inteligentan dečko, i dobar pri tom, ni mrava ne bi zgazio, Tatjana Vladimirovna pokušava da nadviče teta-Fenjinu raštimovanu harmoniku. I roditelji mogu da se ponose njime, ide u vojsku, nije pobegao kao što su to uradili neki momci odavde koji misle da zato što su se preselili u veliki grad mogu da rade šta hoće i ne poštuju državu. A ovde se država poštuje, grca Tatjana Vladimirovna. Ona zna Serjogu, kaže, bila mu je razredna tolike godine. I nema to veze što je jednom hteo da skoči s prozora, sredilo se to. Momcima to tako ponekad dođe. Pubertet i te stvari.

Pogledaj, čak ju je i na ispraćaj pozvao. Svoju razrednu. Nije je zaboravio, mili, dobri Serjoga. Jer ovde su počeli da je zaboravljaju. Namerno, zna ona. Kažu da se propila. Ogovaranju je iza leđa, potkazuju direktoru škole. Sigurno će mu neko sutra reći da su je ovde opet videli pijanu, kurve potkazivačke, ali valjda mo-

že čovek malo da popije u takvoj prilici. Kad mu najbolji učenik ide u vojsku.

Ona zna da se Serjoga neće vratiti. Zna, videla je to već hiljadu puta. Ni njeni sinovi se nisu vratili iz vojske, ostali su u gradu. Ali to su dobri sinovi, ne kao onaj sin učiteljice muzičkog. Znaš li ti da je ona zbog njega dala otkaz? Da, zamisli, otišla je s posla pet godina pre penzije samo da njen sinčić ne bi morao da ide u armiju. I sad, kao, on nju kao izdržava. Tja. Mamino dete... A sinovi Tatjane Vladimirovne su služili. Jesu, oni su pravi muškarci, kaže, a glas joj se gubi u častuškama pomešanim sa jeftinom dens muzikom iz susedne sobe. Njena omiljena pesma, kaže Tatjana Vladimirovna "Belije rozi, belije rozi, bežašćitnješi cvet", i muž joj je pošten, vredan čovek, grca Tatjana Vladimirovna. Mada celo selo priča da je bije. Kučke. Zna ona, zna šta joj pričaju iza leđa.

47

A njeni sinovi su sjajni. Divni momci. I u vojsci su služili, plače Tatjana Vladimirovna, muzički nastojašćije, grca. I možda će se ona uskoro preseliti kod njih, u grad. Sešće na električku i pridružiće se svojim sinovima u gradu, ostaviće ovo užasno selo, u kome je svi ogovaraju.

8.

Sledećeg jutra sneg je tankim slojem pokrio polja i šume od Putina pa sve do Vjereščagina. Gde god da se pogleda – belo. Bele kape na drveću, beli krovovi kuća, beli brežuljci koji nestaju na horizontu u belim oblacima koji prekrivaju nebo kao perina. Beli se čak i asfaltni put do Vjereščagina, gde u vojnom odseku čekaju Serjogu. U Vjereščaginu će ih skupiti, sve regrute iz okolnih sela, i poslati električkom za Perm. A odatle, ko zna gde. Rusija je velika zemlja, jeda-

naest vremenskih zona. Danas svaka može da mu se zalomi.

Serjogina mama zahvalno gleda kroz prozor: već drugi dan kako je stegao mraz, jak, ko poručen. Gosti su i tako doneli na cipelama toliko prljavštine da će joj biti potrebna tri dana da to očisti. Ne sme čak ni da pomisli šta bi bilo da je napolju toplo. Kada bi umesto zamrznute zemlje selo pokrivalo sloj gustog blata.

Imala je sreće, kaže. Možda je to dobar znak, možda će i Serjoga imati sreće tamo kuda ide, gde god to bilo. Obesila mu je stari drveni krstić oko vrata, poljubila ga u čelo i rekla mu da obuče najgoru odeću – ionako će je koliko večeras baciti i preobući se u uniformu, na dve godine. A ona bolja neka ga sačeka u ormaru, kad se vrati. Samo da kojim slučajem u vojsci ne izraste, jer bilo je već takvih slučajeva u selu. Tamo ih hrane četiri puta dnevno, pa se onda vrate iz vojske za glavu viši. I onda nemaju šta da nose.

A seoske vlasti, kao što priliči, dale su Popovima mali blatnjavi autobus kojima obično prevoze radnike u grad. I sada rodbina i gosti, neispavani, klateći se na nogama posle duge noći, posle litara i litara tehničkog alkohola, posle krigli domaćeg piva i penušave, slatkaste braške, idu zasneženim sokakom ka putu, spotiču se o zamrznute brazde, koje će do proleća čuvati tragove traktora koji je ovuda poslednji prošao.

A Serjoga, zlatno dete, veseo i mirišljav posle banje, i još ne sasvim trezan, kuca komšijama na vrata i sa svima se pozdravlja. Ipak ga neće tu biti čitave dve godine, možda i duže, ako ga pošalju u mornaricu. Ko zna da li će susedi još biti tu kad se vrati. Ljudi u selu umiru lako.

9.

Krivudavim putem prema selu ide taksisti. Putnik, mršavi dvadesetogodišnjak srednjeg rasta, čuti, u ušima ima male crne slušalice. Oči su mu plave, boje nezaboravka, široko otvorene, zure nekud ispred. Seo je u Vjereščaginu, na železničkoj stanici. Sigurno je došao permskom električkom, misli taksista. Rekao je da hoće da ide u Putino, ali ga je zamolio da se zaustavi pre ulaska u selo, pre nego što se pojave prvi krovovi putinskih kuća.

— Ovde? — pita taksista. Zanimljiv neki tip. Crna kožna jakna, skupe cipele, moderni ranac, walkman. Gradsko dete. I para mu, izgleda, ne fali. Možda je krimos, bandit. Jer, ako nije krimos, što se onda skriva? Ali ruke su mu nekako preterano fine, tanke. Sav je, nekako — filigranski.

Da, ovde, mladić klima glavom. A možda i nije bandit, misli taksista prateći pogledom tanku siluetu koja odlazi šumskim putem prema prvim kućama. Možda je nekada nekoj od ovih seoskih devojčica napravio dete pa ih sada krišom posećuje. A možda će joj tek napraviti, smeška se taksista i okreće kola na uskom, klizavom putu.

10.

— Uđi, uđi, ne boj se, moji psi laju ali su, u stvari, mnogo dobri. Evo, vidi, ovo je Družok, on je tako mator da se jedva kreće. Aha. A ova tri erdelterijera su velika, je l' da? I strašno izgledaju, ali, u stvari, ne ujedaju. Ali nemoj to nikome da pričaš jer ja ih držim ovde kao zaštitu. Već su mi par puta dolazili u kuću, znaš, mužiki, pijani, znaju da ovde živi sama žena. Morala sam da zovem komšije u pomoć, da ih izbace.

Strašno, je l' da? Aha. Ali sad sam kupila ove pse i celo selo misli da su opasni, pa su me ostavili na miru. Sigurno su ti već pričali o mojim kućicama: "Zla gazdarica, zli psi." Je l' da?

— A ja imam još i koze i dve mačke i ptice gore na spratu. I ježa, ovde, u kavezu, ali on sad spava zimskim snom. Čuješ kako hrče? Imam još i mamu, ali ona je nepokretna. Aha. Ma ne, ništa joj nije, samo je jednog dana legla u krevet i odbila da ustane. Toliko. Vidiš, i sad leži. Mama, pozdravi se s gošćom...

— Ali baš je dobro što si došla. Večeras bi Andrijuša trebalo da stigne iz Perma. Upoznaćeš ga. Ja sam mu već pričala o tebi. Pa šta, nema veze što te ne znam. Naše selo je malo, ljudi mnogo pričaju. Sedi, sad ću da nam skuvam čaj. Aha. Evo, u međuvremenu pogledaj naš album. Jeste, to je on. Kažeš da ličimo. Pa možda i ličimo, šta ja znam.

— Ali, znaš, ja se tako za njega plašim, jer, znaš, njemu pretil odlazak u vojsku. Aha. Tako se bojim za njega, jer, znaš, on je jako osetljiv. Pogledaj samo šta se se sve na ovom svetu dešava — teroristi, avioni, ratovi. Još će mu se nešto, ne daj Bože, desiti. I što si se onda ceo život trudio da vaspitaš dete, pošalješ ga u školu, na studije... Pa on je sad čak i posao našao u Permu. I dobro mu ide, više se neće ovamo vraćati. A u vojsci će izgubiti dve godine. U najboljem slučaju. A u najgorem još će da se vrati sav pomećen, bolestan, ko zna kakav. Bože moj, šta im oni danas rade u toj vojsci, pa to je strašno, užas. Šta im samo tamo rade. Ja sve to znam, čitam u novinama. I kako da se ne plašim, reci mi? Kako?

— A on mi kaže — mama, ako budem morao, ići ću u vojsku, šta da radim. Pa neću valjda ceo ži-

vot da bežim? A ja sam se tako uplašila. Tako sam se uplašila da sam na kraju dala otkaz. Rekla sam im: odlazim. Ja sam invalid, vidiš i sama da šepam, ali ja sam samo invalid prve grupe, a to nije dovoljno, nije dovoljno da ga oslobode od vojske. Aha. I zato sam dala otkaz, jer, vidiš, saznala sam da od vojske oslobađaju ako si jedini hranitelj porodice. I tako, sad je on moj zvanični hranitelj. Eto tako. Sad me on izdržava.

– Ali ionako mi je bilo svega dosta. Dosta škole. Aha. Za sve sam morala da molim. Za sve. I ni za šta nije bilo para, čak ni za kasetofon. A kako ja mogu da predajem muzičko bez kasetofona, reci mi. Kako da im objasnim razliku između Čajkovskog i Baha ako ne mogu da im pustim muziku? E pa, sad sam odustala. Aha. Ne mogu više. Izgleda da je tako stvarno bolje, nikome tamo u školi nije potrebna muzika. A Andrijušku sam spasla. Jedino mi nedostaju deca. Aha. Moji učenici.

– I svi me pitaju zašto sam svog sina razmazila. Nikog ja nisam razmazila, ali ja ga znam, ja pamtim kako sam ga jedan jedini put u životu udarila. Samo jednom i znaš kakav je imao izraz lica. Ja to nikad neću zaboraviti. On jednostavno neće izdržati, znam, neće izdržati nikakvo nasilje.

– I nemoj da misliš da je on mamin sin. Nije, stvarno. Znam, sigurno su ti već pričali. Ja ga ponekad gledam i mislim se otkud se takav stvorio. Tako bistar i snalažljiv, samouveren, odlučan. Tako nekako... drugačiji. Potpuno drugačiji. Mi smo nekada radili iz osećanja obaveze, znaš, prema domovini, Sovjetskom Savezu, i nismo ni brojali novac koji su nam davali. Novac nije bio važan. A on, da ga samo vidiš. Vredan ko mrav ali i novac ume da broji. Ume da

traži pare za svoj rad. Ja nisam umela, a on ume. Aha. Ne znam, možda je tako i bolje.

– Ali ti dođi sutra, sutra ujutru, on će već sigurno biti tu. I izvini što ja ovoliko pričam, kao navijena, ali to je sve zato što nemam s kim ovde da razgovaram. S ljudima mi nekako ne ide, a sa mamom... Vidiš i sama.

II.

Nekada se u Putinu živelo lepše, slobodnije. Serjogina mama rado se priseća tog vremena dok, par dana nakon Serjoginog odlaska u vojsku, sklanjamo stolove i vraćamo komšijama pozajmljene stolice. Seća se, na primer, da se tada niko nije plašio da šalje sina u armiju. Ko zna, možda je vojska i tada bilo isto ovako strašna kao danas, ali ljudi se nisu plašili. Verovali su da tako treba da bude. A danas više ni u šta ne veruju.

Ona nikada ne bi poslala Serjogu, da je neko pita. I neka je seljani krivo gledaju, ona zna da nijedna majka u Putinu ne bi poslala svog sina u vojsku da može da bira. Da ima para da plati kome treba. Ali nema para.

U ono vreme svi su mogli da naprave svojim sinovima velike, bogate ispraćaje. Jer nekada su svi u selu živeli isto – i traktorista i direktor sovhoza. I nije bilo ni bogatih ni siromašnih. A sad se već oseća razlika. Komšije, na primer, koje trguju tehničkim alkoholom – oni su bogati. I direktor sovhoza. I šef seoske administracije. A njen muž je ložać u seoskoj pekari i zarađuje malo. A kad radi nešto sa strane, na primer svojim starim traktorom uzore njivu komšijama ili im doveze drva iz šume, obično naplaćuje u naturi. Alkoholom. Tako da Popovi nisu baš bogati.

Sva sreća da bar imaju bogate komšije pa mogu s vremena na vreme da od njih pozajme pare. Eto, baš im je nedavno vratila sve dugove, kad Serjoga dobi poziv za vojsku. I opet je morala da pozajmljuje – 1.200 rubalja. Kako će oni to da vrate, ne zna. Ona i muž zajedno zarađuju 1.500 rubalja mesečno. I mada je dvoje dece već otišlo od kuće, svejedno su ostale još tri devojčice, njih treba i nahraniti i obući.

Pare su, uzdiše, pokvarile ljude u selu. Nekada su Putinci bili dobroćudni, otvoreni ljudi. Sada su zli, ogorčeni, ne vole se. To sve mora da je zbog para, klima glavom.

– Danas svi samo jure za parama, gledaju kako će da vežu kraj s krajem. Otud i zloba.

I toliko je ljudi već otišlo iz sela. Naročito mladih. Nekada je bilo drugačije, ona je isto završila školu u Permu. Ali se vratila u selo, znala je da je tu već čeka posao.

– Imala sam 16 godina i sve sam već znala: zašto se školujem i gde ću da se vratim i gde ću da radim. I kad sam se vratila mogla sam i roditeljima da pomognem i da se obučem i da se udam.

Ljudi su tada bili slobodni, kaže. Slobodni od briga za svoju budućnost. A sada, vidi, čovek završava školu i šta onda? Niko mu ne garantuje da će naći posao. Evo, čak ni Serjoga, zlatno dete, nije našao posao iako je završio programersku školu. Tri meseca je tražio i ništa nije uspeo da nađe. A onda su ga pozvali u vojsku. A čak i ako bi našao posao, to uopšte ne bi značilo da ga je našao zauvek, je l' tako? I Nađa, najstarija ćerka, isto sedi kod kuće, s detetom, nezaposlena.

– Ne znam – kaže Serjogina mama. – Možda je to kod vas tako bilo da su ljudi uvek morali da traže posao i da posle strepe da ga ne izgube. A

ovde je sve bilo drugačije. O nama je brinula država. Sad više ne brine.

I dece je u selu sve manje. A to malo što se rađa, sva su nekako drugačija, otuđena. Naše vreme bilo je bolje, kaže Serjogina mama. Eto, ja sam imala četiri najbolje prijateljice i svuda smo išle zajedno. I kad, na primer, u selu nije bilo da se kupi hleba, kad su ga prodavali na tačkice, mi smo satima zajedno čekale u redu pred prodavnicom, svaki dan posle škole. I onda bismo skupile hleb koji smo dobile: svaka po pola vekne, zajedno, znači, dve i po vekne hleba. I nosile smo taj hleb jednog dana jednoj porodici, drugog dana drugoj i tako cele nedelje. Eto, takva su to bila prijateljstva.

12.

– Čuješ? – pitao me je Serjoga one subote kad je došao da me pozove na ispraćaj. – Čuješ li kako je ovde tiho? Mrzim tu tišinu.

– Kad sam za vikend dolazio kući iz Perma, bolele su me uši od te tišine. Naročito zimi. Sediš, ništa ne radiš, i nedostaje ti grad, buka, pravi život. Zbog te tišine nisam voleo da vikendom dolazim kući.

Serjogin pogled lutao je po sobi, s prozora na saksije sa cvećem, s cveća na knjige složene na prozorskoj dasci, s knjiga na crvenu izlisanu stazicu pod našim nogama. I tek tu i тамо, vrlo retko, Serjogin zlatnožuti pogled zastavio bi se na mom licu.

– Znaš, u gradu svi negde žure, svi se trude da negde stignu. Grad živi. Pulsira. A selo... – osmehnuo se i podigao pogled sa poda – ... selo je dobro da se čovek odmori za trenutak. Predahne. Ali mene vuče da se vratim u grad, gde stalno nekud juriš, nekud ideš, jer inače...

Inače... Uostalom, bićeš ovde par nedelja, sve ćeš sama shvatiti.

– A kad se vratim iz vojske sigurno ću pokušati da ostanem u gradu. Ili ću možda da ostanem u armiji, na ugovor. Ali to samo ako me pošalju u mornaricu. I onda ću da plovim par godina, i uštedeću za stan. Mali dvosoban stan u centru Perma. A ovde... ovde ću da dolazim na vikend. Da predahnem.

13.

Prve nedelje mog boravka u Putinu internat je bio prazan. Škola je slavila Dan nacionalnog pomirenja, bivšu godišnjicu Oktobarske revolucije. Lutala sam sasvim sama po dugim, praznim hodnicima ukrašenim panoima na kojima su vaspitači kačili poučne pričiće o prednostima jutranje gimnastike, zdrave ishrane i marljivog rada. Priče su bile pisane rukom, slovima sa le-njira-šablona, tekst plavim, naslovi crvenim flomasterom.

Svake večeri, pre odlaska na spavanje, otvarala sam fortočku, maleni prozorčić u pro-zoru, specijalno napravljen za zimska provetra-vanja. Pela sam se na prste, proturala glavu kroz maleni otvor i osluškivala selo koje spava. Noći su bile tamne i tihe, tišinom tako gustom da mi se činilo da bih mogla nožem da je sečem. Moj dah pretvarao se u oblačiće pare koji bi odlazili u pravcu reke. I pre ili kasnije zajedno sa lede-nim vazduhom u sobu bi ušao i zvuk voza koji je prolazio kroz Račvanje.

14.

Posle praznika vratili su se stalni stanari inter-nata, deca iz okolnih sela, onih što su predaleko od Putina da bi đaci mogli svaki dan da idu pe-

ške u školu ali su premala da bi se bilo kome is-platilo da otvara redovne autobuske linije. Ispu-nili su hodnike žamorom, smehom i svađama, špijunirali bi me noću kroz rupe između dasaka vrata, gledali kako vodim svoje beleške, prislu-škivali moje razgovore i onda dolazili da proko-mentarišu moje goste. Ponekad bi sedali na kre-vet, uzimali samo za njih kupljene bombone i počinjali da me preslišavaju – ko sam i odakle sam i zašto sam baš kod njih došla. I šta tu radim. I kako izgleda Moskva. I da li je Srbija isto u Mo-skvi. I da li imam dece. I zašto ih nemam. Pone-kad bi pričali o svojim selima, gde skoro da više niko i ne živi. O tome kako su tamo najbolji te-reni za trčanje na skijama, mnogo bolji nego u Putinu. A i bombone su mnogo jeftinije. Ili o tome kako mama sedi u zatvoru jer je pijana ubi-la tatu, ali to nije loše, jer sad bar mogu da žive kod tetke koja pravi najbolje bline [ruske pala-činke] na svetu. A ponekad bi prosto seli i čutali marljivo žvaćući bombone. I odlazili, učtivo se zahvalivši na gostoprimstvu. Subotom su se vra-ćali kućama malenim školskim autobusom – malenim mesecom koji je regulisao plime i ose-ke u usamljenim zaseocima-ostrvima razbaca-nim po celom putinskom arhipelagu.

15.

Svi u selu pamte vreme kad je život u Putinu bio lakši i bolji, ali niko tako kao Valerij Ardašev, penzionisani učitelj istorije. On je to vreme po-delio na logične celine, hronološki i tematski, složio ih, nalepio im etikete, uredio ih i arhivi-rao. I sada ih čuva, ta vremena kada se u Putinu bolje živelo, u kredencu, na polici pored iskrza-nog kristalnog servisa, u foto albumima koje iz-vlači i zajedno sa votkom, kiselim krastavcima,

čajem i džemom od divljih kupina stavlja na sto i daje mi ih kao da te izbledele crno-bele fotografije kriju jedino pravo, jedino moguće objašnjenje ko su svi oni i šta se sa njima dogodilo.

Najpre porodična istorija: mutna crno-bela fotografija oca i majke s bebom u rukama i strogom dadiljom u pozadini; njeno ime Valerij Gavrilovič ne pamti, mada se seća da je bila Poljakinja, ćerka jednog od onih buntovnika što su ih još u carska vremena slali u Sibir.

Onda škola, armija, prve godine na poslu, nasmejana lica kolega iz “predavačkih kolektiva”, škole u kojima je radio, izleti u Moskvu, Lenjingrad, na Kavkaz. Prijatelji iz mladosti, drugovi iz armije i žena čije je lice Valerij Gavrilovič prekrizio i zamazao s preciznošću i temeljitošću jednakim onima s kojima je ispod svake slike ispisao detaljna objašnjenja. A onda svadba i nasmejano mlado lice Jevdokije Potapovne na pozadini Ermitaža. I opet ekskurzije, izleti, opet fotografije sa brojnim pokolenjima maturanata na pozadini seoskih škola u susednoj republici Udmurtiji gde je Valerij Gavrilovič počeo učiteljsku karijeru.

A onda foto-albumi posvećeni sportu. U njima mladi, nasmejani Valerij Ardašev trči na skijama, učestvuje u seoskim i okružnim sprintovima i maratonima, igra šah. Pod svakom fotografijom opet stoje detaljna objašnjenja pisana plavim i crvenim flomasterima, slovima s lenjira-šablona, kojima se do danas pišu poučne priče na panoima putinske škole. Solidnim, čitkim slovima, nepromenljivim kao svet koji su opisivala.

I, napokon – Putino, gde Valerij Ardašev živi poslednjih trideset godina. Ponovo nasmejana lica na pozadini stare, drvene škole,

par novogodišnjih proslava, oproštajnih večerinki za kolege koje su odlazile u penziju. Poslednje poglavlje albuma zove se “Pijanstvo” – u njemu je Valerij Gavrilovič, veliki protivnik prekomernog konzumiranja pića, ovekovečio retke trenutke kad je i sam pio, kao i lica Putinaca poznatih po svojoj slabosti prema čašici ili, pre, flaši viška.

Vremena kada se u Putinu živelo bolje dremaju u prašnjavom arhivu novinskih isečaka koje Valerij Ardašev čuva zalepljene u albumu sa kartonskim koricama i crtežom astronauta, štampanom na desetu godišnjicu Gagari-novog leta u kosmos. Te je članke Valerij Gavrilovič, kao dopisnik iz Putina, godinama sam pisao za okružne novine *Žora komunizma*.

Tu je, na primer, članak iz oktobra 1976, posvećen stogodišnjici putinske škole.

Tokom poslednjih pet godina, od 230 maturanata naše škole 80 odsto ostalo je da radi u sovhozima našeg rejona. Osamnaestoro je produžilo školovanje na poljoprivrednom fakultetu u Permu a preko 20 njih pohađa više poljoprivredne škole.

Nekoliko strana dalje nalazi se požuteli članak, iskrzanih ivica i s nečitkim, izbledelim datumom, o prvim danima putinske “seoske kantine”, u kojoj je svakog radnog dana ručalo oko hiljadu seljana, prezauzetih radom u sovhozu e da bi kuvali kod kuće. “Posao u kantini je težak, ali marljivi radnici se ne žale. Brzo i efikasno ispunjavaju svoje radne obaveze, deleći mnogobrojne ukusne obroke bez zadržke i nervoze.”

Odmah pored tog članka stoji izvještaj o angažmanu stanovnika sela Putino u borbi protiv međunarodnog imperijalizma. “Januara 1981. učitelji i učenici Putinske škole organizovali su miting podrške borbi za oslobođenje naroda Azije, Afrike i Latinske Amerike. Okupljeni su u rukama držali transparente sa natpisima “Dole Pinočeova hunta!” “Nećete slomiti narod Republike Čile!”, “ Ruke dalje od Salvadora!”.

Godine 1983. seoski dopisnik i učitelj istorije u *Žori komunizma* objavljuje kratku istorijsku skicu u kojoj se Daniil Pavlovič Noskov, najstariji žitelj Putina, priseća vremena građanskog rata, kada se kao mladi dobrovoljac borio na strani pobedonosne Crvene armije. Vraćajući se s fronta, na železničkoj stanici u udmurtskom gradiću Kezu, Daniil Pavlovič je 1920. godine sopstvenim očima video Kalinjina. Nažalost, kad se vratio u Putino ispostavilo se da nema kome da se pohvali – braća i sestre su se odselili, a otac je tokom rata umro od gladi.

Poslednji novinski isečak je iz septembra 1990. godine i svedoči o prvim vetrovima perestrojke koji su doprli do Putina. U njemu neki drugi dopisnik *Žore komunizma* piše o podvizima Valerija Ardaševa, učitelja istorije, šahiste i seoskog dopisnika, koji je u svojoj malenoj baštici odgajio gigantsku krtolu krompira, tešku čitavih kilo i po. “A ako skromni seoski učitelj u sopstvenoj bašti može da odgaji takav krompir, zašto onda čitav veliki Sovjetski Savez na može da odgaji dovoljno krompira da nahrani sopstveno stanovništvo?” pita buntovni novinar.

Tu se prekida arhiv Valerija Gavriloviča, tu se prekidaju njegovi prašnjavi foto albumi, dalje nema više ni isečaka, ni fotografija, ni

natpisa plavim i crvenim flomasterom. Kao da mu je ponestalo snage da dokumentuje ono što se oko njega događalo poslednjih deset godina. Ili vere da je ono što se u to vreme dogodilo uopšte vredno čuvanja.

16.

Ira izvlači odnekud olupani metalni lavor, stavlja ga na kredenac i na trenutak nestaje iz kuhinje da bi se opet pojavila, s drugim lavorom, punim mlevenog mesa, a zatim ponovo negde odlazi, i opet se pojavljuje, ovog puta s vrećom brašna i korpicom punom jaja. Stavlja ih na već pretrpani kredenac, pa se saginje da potraži nešto u pletenim korpama pored frižidera. Ubrzo izranja s glavicama crnog i belog luka, koje pobednički stavlja na vrh gomile na kredencu. I ne zaustavljajući se ni na tren, s ponosom objašnjava da je ove godine nadev za peljmene skroz domaće proizvodnje.

– Prase je bilo naše, sama sam ga odgajila, i tele takođe. Beli i crni luk su iz naše bašte, jaja su isto naša, eto, jedino su brašno, so i biber kupovni – smeje se dok mesi brdo belog testa.

Tokom celog svog boravka u Putinu samo sam jednom videla Iru besposlenu. Ležale smo tada na njenom velikom bračnom krevetu, posle dva sata provedena u banji, ogrnute tankim kućnim haljinama iako se peć odavno bila ugasila, a prozore koji su tonuli u noć od minus trideset prekrivao je neprozirni sloj inja. Tada se prvi i poslednji put vreme, koje je Irka spretnim prstima prela i pretvarala u oprane sudove, skuwane večere i situ, zbrinutu stoku, zaustavilo, skupilo i kao mačak ležalo među nama.

Ali sve je to bilo kasnije. Sada je Irka bila čigra, vazdušni vir koji je upijao svu našu pa-

žnju, iz koga je dopirao topao smeh i ispunjavao malenu nisku kuhinju u kojoj smo zajedno sa Slavom, njenim mužem, pravili peljмене.

Nameštajući nadlanicom naočare koje su joj stalno padale na vrh nosa, Ira je mesila testo i objašnjavala da u stvari mnogo kasni sa večerom: kad bi samo mama bila tu, svi bismo već odavno bili siti i zadovoljni. Ali, mama je u sanatorijumu, leči bolesnu kičmu, i Ira ovih dana sve radi sama – radi do dva, onda sprema kuću, hrani stoku, muze kravu. I eto, nije se ni okrenula a već je bilo osam sati i gosti su kucali na vrata.

Vreme je jedina stvar koju Ira i Slava nemaju u dovoljnim količinama. Svega ostalog – koliko ti duša ište. I krompira, i kupusa, i mesa. I posla, bar za sada. I para, mada o tome ne vole da pričaju. Da ne ureknu. A i zbog sela.

Ira i Slava žive u prizemlju velike drvene kuće njenih roditelja. Bogata, održavana kuća, vidi se sa ulice. Stambeni deo je obojen u tirkiz, štale se održavaju i čiste redovno, na tavanu se na toliko da bi i komšijsku stoku mogli da prehrane. U dvorištu su uredno složeni stubovi polovne žute cigle. Na proleće bi da sagrađe garažu za kamion koji stoji parkiran u dvorištu. Preko noći taj kamion čuva ogroman opasan pas privezan lancem za šasiju.

Pred kućom rastu borovi – pet uspravnih, visokih stabala s krošnjama koje nestaju negde u zamrznutom, zvezdanom nebu. Na boru najbližem ulici – i jedinom koji je van domašaja oštarih psećih zuba – montirali su električno zvonce. Sve što gost treba da uradi jeste da pritisne dugme; trenutak kasnije iz kuće će istrčati Ira u starom kaputu i valjenkama. Baciće se na psa i daće gostima signal da mogu da

protrče uskom stazom do vrata, samo brzo, što brže mogu, jer Ira je niska i slaba, a pas je veliki i ne voli strance, pa Ira može da ga drži samo nekoliko trenutaka. Pozdraviće vas tek s druge strane vrata.

Nije to zato što su Ira i Slava loši domaćini, kažu. Ali otkad je Slava kupio kamion stalno ih potkradaju – noću ili skinu gume ili izvuču benzin – pa su, nažalost, morali da za kamion privežu psa. A njihova kuća je domaćinska, u njoj je gost uvek dobrodošao. Samo je gostiju sve manje. Prijatelji su skoro svi već otišli iz sela. Ali, ruku na srce, i kad bi bili tu, zvali bi ih retko. Jer ako zoveš onda treba da ugoštiš, a za to ti je potrebno vreme. A vremena Ira i Slava imaju malo.

Otkad se vratio iz vojske, Slava, na primer, jedva stigne da se ispava. Radi po ceo dan, i preko vikenda, ponekad meseci prođu bez i jednog jedinog slobodnog dana. Nekim ču- 54 dom, sad je i Ira našla posao. Privremeni, ali posao je posao. I po pola dana je nema kod kuće. A kad se vrati, čekaju je i stoka, i veš, i večera, i hiljade drugih obaveza. Ali višak posla je u Putinu luksuz, kaže Ira. Greh na dušu onome ko se na njega žali.

I dok pričamo, Ira je već umesila testo, podelila ga na dugačke valjke i isekla valjke na kolutove od kojih ćemo posle praviti malene okrugle peljмене. Slava skače da joj pomogne, secka luk, meša ga sa mesom, dodaje biber i so. Proba, klima glavom, zadovoljan.

Kao i većina momaka u selu, Slava je završio dvogodišnju zanatsku školu u Vjereščagini i ima “dve profesije” – varilac i vozač. Nije čak ni pokušao da se školuje u Permu. Nije on glup ili nesposoban, daleko od toga, ali gde bi

njegova majka, seoska učiteljica ruskog jezika, našla pare da ga pošalje u grad na školovanje?

Kad je završio školu, Slava je, kao većina momaka u selu, otišao u vojsku. Obe godine je proveo na karauli – na praznoj, jedva označenoj rusko-kineskoj granici. Danima su on i kolega bili jedina ljudska bića stotinama kilometara unaokolo. Ali zato barem nije bilo nikoga da ih bije, sleže ramenima. Jedino mu je žao izgubljenog vremena, kaže.

– Dve godine... Mogao sam i pametnije da ih utrošim.

Slava sleže ramenima i seda za sto s lavorom punim nadeva i gomilom malenih kolutova od testa. Tanjimo ih na vrhu, punimo nadevom i slažemo u male pužaste peljмене.

Kad se vratio, kaže, odmah se oženio Irom, iako je ona godinu dana starija od njega. I celo selo je brujalo. A onda se preselilo kod njenih roditelja jer ovde barem imaju svoju sobu. I selo je brujalo od ogovaranja kao košnica. Ali ništa, ubrzo su se navikli, našli druge teme.

A Slava je jednom nedeljno sedao u autobus i išao za Vjereščagino, gde je u velikoj trospatnoj kući od crvene cigle smeštena centrala firme PMK-17, glavni graditelji puteva u Vjereščaginskom rejonu, koji imaju filijalu ovde u Putinu. Devet puta je išao za Vjereščagino, devet puta je ubeđivao šefove da je on pravi čovek za njih. Ne pije, ne kasni na posao, neće zažaliti ako ga uzmu. Deseti put su se slomili. I prvo što su mu dali bila su dva raspadnuta kamiona GAZ-53 da od njih napravi jedan na kome će raditi. Tri meseca ga je sklappao.

A sada na njemu razvozi građevinski materijal svuda gde grade puteve, po celoj permskoj oblasti. I svakome ko pita objašnjava da se

posao može naći čak i u Putinu ako je čovek uporan i zna šta hoće. I ako ne pije. Samo posle ne sme da se žali ako se ispostavi da je poslao mnogo.

– Ponekad radimo i po 16-18 sati dnevno – priča, slažući bele, poluokrugle peljмене kao redove vojnika na duge drvene daske. – Prošlog leta, kad smo gradili federalnu trasu prema Kirovu, zvanično je radni dan trajao od 7 ujutru do 11 uveče. Ali mi smo ionako dolazili kući tek oko jedan ujutru. I tako tri meseca bez ijednog jedinog slobodnog dana. Ali ništa, ljudi su izdržali. Samo su nam se kamioni kvarili.

Ali zato Slava zrađuje po četiri-pet hiljada rubalja mesečno. Leti i po deset, pa i petnaest. Većina seljana toliko ne zaradi ni za godinu dana.

Zimi je zato pravi luksuz, svaki vikend slobodan, evo sad su mu čak dali i dve nedelje plaćenog odmora. Prvi odmor u životu, smeje se. I kako ga je proveo? Radeći, naravno. Dovozio je ljudima kamionom drvo iz šume, pomagao im da kolju prasiće i telad. Kad može, naplati svoj rad u gotovini. Ako zna da čovek ima para da plati. Ako nema, trampni uslugu za uslugu. Leti će, na primer, zamoliti da mu pomogne oko kosidbe.

A Ira vuče na leđima kuću, jer njena mama je stara i bolešljiva a otac gotovo slep. Prošlog leta je uzela od bivšeg sovhoza svu zemlju koja im po zakonu pripada – 14 ari. Sama je plevila, sama okopavala i đubrila. Jesenas su skupili 500 vedara krompira. A u bašti je posadila cveklu, kupus, šargarepu, luk. Bilo je čak i jagoda, u junu. I prasence je odgajila. I dva teleta, jedno su baš nedavno prodali, 60 rubalja za kilo žive vage. A zimi još i seče drva za ogrev, iza kuće, da je

komšije ne vide. Jer ona je još nespretna sa te-sterom, mužiki će je ismejati ako je vide.

I dok pričamo, duge drvene daske već su pokrivenne peljmenima, i Ira ih iznosi napolje, na mraz. Trajaće celu nedelju. Ostatak ubacuje u veliki lonac sa kipućom vodom na starom šporetu na drva. I Slava postavlja sto, iznosi do-maći majonez i ren sa cveklom i belim lukom i velike staklene tegle s kompotom.

A u kući, priča Irka, sipajući nam u ta-njire vrele, mirišljave peljмене, u kući su se u poslednje dve godine našli i novi frižider, i kre-vet, i muzički stub, i kamion, i dva polovna traktora, i novi žiguli. I sada selo ponovo bruji, kaže, nameštajući naočare koje su joj pale na vrh nosa.

– Čim kupimo nešto novo, komšije dođu i pi-taju: a gde ste našli pare? A ja im lepo kažem, nismo ih našli. Zaradili smo ih. A oni se samo smeškaju i kažu, kao u šali: “Samo oprezno, de-co, sledeći put kad budemo raskulačivali, poče-ćemo od vas.”

17.

Na dugom crnom šanku leži devojka. Ispruže-na, na desnom boku, nalakćena. Gleda pravo u objektiv s pomalo izazivačkim osmehom. Okru-glasto, lutkasto lice pokriveno je debelim slo-jem šminke. Crvena usta, zelena senka na oči-ma, trepavice slepljene od previše tuša. Tamna kovrdžava kosa odrvenela od gela. Ispod crne kratke suknje izviruju punačke noge u lakira-nim cipelama. Pod košuljom na cvetiće talasaju se velike grudi. Devojka na baru je uzbuđena, razigrana, zna da hoda po ivici dozvoljenog, da radi nešto o čemu neće moći svima da priča, što neće smeti svakome da pokaže.

Devojka ima 18 godina i radi u jeftinom baru pored Oficirskog doma u Permu, ima malu platu i mali krug prijatelja. Iznajmljuje sobicu u stanu gotovo nepokretne starice, koju neguje u zamenu za stan posle staričine smrti. Devojka je slobodna, samostalna i veruje da je sve moguće. Da je moguće, na primer, napra-viti ovakvu malu žensku žurku s koleginicama i slikati se u slobodnijim pozama na pozadini svih tih martinija, konjaka i votki. Za uspome-nu.

Devojka na šanku još ne zna da će za ne-puno pola godine psovati i proklinjati i stenjati podižući teške ormare u staričinom stanu u na-di da će fizički napor izazvati pobačaj. Ne zna da će mešati jod sa mlekom i piti odvratnu smesu svako jutro, u nadi da će otrov učiniti što orma-ri nisu uspeali. Ne zna da će na kraju ostaviti i bar, i platu, i veliki grad, i usamljenu staricu u stanu koji joj je bio nadohvat ruke. I da će se vratiti u selo da se uda i rodi dete kog nije uspe-la da se reši. I da će morati negde da sakrije tu fotografiju sa šanka, jer muž ne shvata te ženske zabave. I ume da pravi probleme.

Devojka na šanku čeka da blesne blic jeftinog “idiota” i ovekoveči ovaj trenutak. Ona je srećna.

18.

– Oduvek sam želeo nešto više od života. Hteo sam da odem odavde, da završim neki pristojan univerzitet, shvataš? – Andrej podiže pogled i oči boje nezaboravka na trenutak se zadržavaju na mom licu, kao da proveravaju shvatam li ili ne. – Jezike. Hteo sam da studiram jezike, filo-logiju. Ali nikada nisam zaista verovao da ću uspeti. Kada sad mislim o tome, čudim se koli-

ko je jaka bila ta želja. Skoro kao borba na život i smrt. Shvataš?

Tog jutra jedva sam prepoznala kuću Galine Aleksandrovne, bivše učiteljice muzičkog, mada je sav nameštaj stajao tamo gde je bio i juče. A i psi su lajali kao juče. I jež je, isto kao i juče, zadovoljno hrkao u svom kavezu postavljenom senom. I klavir je stajao tamo gde je bio i juče, prašnjav, dugo neotvaran, pokriven notama koje nikome više nisu bile potrebne. Ali kao da su oštri uglovi negde nestali i kao da je cela kuća, koliko juče još napeta, nervozna, odjednom našla svoj mir. Voda je ključala na šporetu, kuhinju je ispunjavao miris prženog pileta. I čak je mama Galine Aleksandrovne ustala iz kreveta i polako, oslanjajući se o stolicu, premeravala dugačak hodnik.

57 – Došao je, napokon je došao – rekla je umesto pozdrava, i odšepala u pravcu uskih drvenih stepenica koje su vodile na sprat. – Aha. Evo, odmah ću da ga pozovem. Andrej! Andrijuša!

Sišao je lagano, miran, nasmešen. Crna kožna jakna, farmerke, ranac i diskmen za pojašom. Uske, bele ruke sa prstima dugim i tankim, kao u pijaniste. Kratak, snažan stisak suvog, toplog dlana. I samo mu je pogled odavao nepoverenje pomešano s radoznalošću. Seli smo da doručujemo, više ne stranci ali ne još poznanici. I posle svake rečenice Andrej se pomno zagledao u moje lice tražeći znakove osude, podsmeha. I svaki put, pošto ih ne bi našao, oprezno bi nastavljao dalje.

– Vidiš, nama su u školi sve vreme nabijali u glavu da mi, seoska deca, nikad nećemo moći da se upišemo na studije. Da je bolje da se ne nadamo, jer naša seoska škola ne može da nas spremi za prijemne ispite, jer naši roditelji ne mogu da

podmite koga treba, a bez podmićivanja možemo da zaboravimo na studije. Govorili su nam da je bolje da ne gubimo vreme i nerve i ne trošimo džabe roditeljske ušteđevine. Uplašili su me. I zato sam odlučio da se odmah upišem na geologiju, geografiju, znaš tamo niko ne ide, nema čak ni prijemnih ispita. A onda je mama jednog dana rekla: a što ipak ne pokušaš nemački? Geografija ti neće pobeći. Prvo sam joj se smejavao, znaš, ponovio sam joj sve ono čime su nam u školi ispirali mozak. A ona je uporno ponavljala svoje. Znam ja te moje kolege, govorila je, ljubomorni su, pa polovina njih nema više obrazovanja, nije ni čudo da vas obeshrabruju. Na kraju me je ubedila. Počeo sam da se spremam za prijemni, u potpunoj tajnosti. Nikome nisam o tome pričao, učio sam noćima, svaki dan do dvatri ujutru. Nikad nisamo toliko učio kao to pola godine. Čak ni kasnije, na studijama.

– A u školi sam im pričao da ću da polažem maturu iz matematike i geografije. I tek sam u poslednjem trenutku promenio predmete na ruski i nemački. Razredna me je pogledala kao da sam lud: pita šta se to dešava. Kad sam rekao da hoću da pokušam da se upišem na nemački, rekla mi je da sam neozbiljan. Pokušala je da mi zabrani da promenim predmete. Pola sata mi je držala lekciju kako mi neće poći za rukom, kako mama i ja pravimo ogromnu grešku, i sve u tom stilu.

– Matursko veče je bilo bukvalno dan pred ispit. Slavili smo do jutra, a meni je u šest kretao autobus za Račvanje. Ispratili su me svi zajedno i čak je i tamo razredna pokušala da me ubedi da odustanem. Shvataš?

– A posle, kad sam dolazio kući na raspust, svi nastavnici su mi se smeškali i pitali kako mi ide.

I da li bih možda voleo da posle studija dođem natrag u Putino i predajem nemački u školi, jer ovde kod nas nema univerzitetski obrazovanih profesora nemačkog. Ja sam im se smeškao, zahvaljivao na ponudi. A u sebi sam mislio – samo se vi lepo nadajte.

19.

Na Uralu zimi kasno sviće i u devet ujutru u selu je još mrak. Ali na asfaltnom putu koji vodi od centra prema sovhozu već je živo: mnogo žena, umotanih u kapute, sakrivenih pod šalovima i kapama, vode za ruku ili guraju na metalnim sankama malene zamotuljke. Svremena na vreme, kroz ovu dugu procesiju žena provuče se poneka lelujava muška silueta. Neko je jutros rano počeo da pije. Ili je možda sinoć kasno završio.

Mame Putina, neke još sasvim mlade, a neke već u poodmaklim godinama, vode svoju decu u seosko obdanište – ogromnu kocku od žute cigle na najvišem bregu sela, odmah iza sovhoza.

Tu je i Nađa, Serjogina sestra, koja nestrpljivo cima svoj maleni zamotuljak koji se s naporom probija kroz sneg. Mama i ćerka na trenutak nestaju iza vrata obdaništa. Trčim da kupim teglu instant kafe, sećam se da se Nađa žalila da joj je preskupa. A bez kafe, čini mi se, neću preživeti ovo jutro, koje se ne razlikuje od jučerašnjeg jutra, niti od jučerašnjeg popodneva, niti od prethodne noći, koja se ne razlikuje od stotina sličnih noći – noći dugih po deset, dvanaest ili četrnaest sati, od kojih je sastavljena uralska zima.

Sat vremena kasnije, duvajući u šolju sa vrelom kafom, Nađa će zaroniti iza velike gli-

nene peći i odatle izvući svoje najveće blago, koje tamo skriva od svog strogog muža.

– Saša ne razume te stvari – uzdiše srčuci vrelu i slatku kafu. – Ma, kažem ti, on misli da je to nemoralno, tako ležati na šanku. Mislim, čak i ako je čovek obučen...

Nađa je imala nepunih 19 godina kada se udala. Kaže da su ionako planirali da se venčaju, ali ne tako brzo. Irka im je pokvarila planove. Ormari nisu pomogli, jod u mleku nije pomogao. A abortus nije dolazio u obzir.

– Pre svega, abortus je skup – kaže Nađa. – A osim toga, ovde kod nas abortuse prave tako da posle često ne možeš više da imaš dece. Uostalom, celo selo bi saznalo pre ili kasnije. A abortus je gora sramota nego vanbračno dete. Ili mlada sa stomakom, prizor na koji se selo već odavno naviklo. Ovde više drugačijih mladih i nema. Eto, možda ona Ira i njen muž Slava, oni imaju već 22-23 godine a još nemaju dece. Kao, prvo će da se skuće, pa tek onda. Nije nego.

– A moja Ira se rodila par meseci posle venčanja – kaže Nađa i smeje se. – Matičarka nam je održala lekciju kako se menjaju pelene. Morali smo da previjemo lutku pre nego što nam je dala potvrdu o venčanju. Takav običaj su u selu uveli pre nekih sedam-osam godina. Evo, vidi.

I pokazuje sliku na kojoj nasmejani stoje jedno pored drugog dvoje tinejdžera u prevelikoj i preozbiljnoj odeći, a oboma u naručju po jedna previjena ogromna lutka.

Prvo su živeli kod Sašinih roditelja, ali pre dve godine uspeli su da kupe sebi stan – polovinu majušne drvene kućice na samom kraju sela, u kojoj sada sedimo i gledamo Nađine fotografije. Sedam hiljada rubalja za sobicu, ku-

hinju i nakrivljeni polutruli poljski WC u dvo-rištu.

U sobi stoje dva kreveta, dve komode, na jednoj maleni radio, na drugoj odavno pokvareni televizor. Ormar, rasklimatani sto, tri stolice, šporet i frižider. Prazan, ne računajući teglu s mlekom i par velikih blatnjavih šargarepa. I još velika glinena peć ispred koje Nađa seda i pripaljuje cigaretu, izvežbanim pokretima izdišući plavičaste oblake dima pravo u malena vrata peći.

– Nekada sam pušila slobodno – kaže. – Kad sam živela u Permu. A onda sam bacila, kad sam nosila Irku.

– A sada – smeška se – sad više ne smem. Muž mi ne da. On misli da je nepristojno kad žena puši. Celo selo tako misli. Ali mi žene ipak pušimo, krišom.

59 Napolju se razdanjuje i svetlost zimskog jutra, umnožena belinom snega, ulazi u Nađinu kuću, probijajući se kroz prozore pokriveninjem i tankim lanenim zavesama na krupne oker cvetove. Na tepihu leže razbacane Irkine igračke – plišani medvedi kineske proizvodnje, išarane dečije knjige, raščupana plastična lutka. Na komodi brda dečije odeće. I musavi, izlizani od desetina ruku kroz koje su prošli, ljubavni romani.

Irka ima dve i po godine i već godinu dana ide u obdanište. Pet dana u nedelji Nađa ustaje u osam ujutru, oblači ćerku i vodi je do obdaništa, gde je s olakšanjem predaje na staranje vaspitačicama. Onda se vraća kući, leže na krevet i spava. Ili čita. Ljubiće, a šta drugo, smeje se.

– Televizor se pokvario, inače bih gledala TV – objašnjava. – A para za popravku nema.

Osam meseci godišnje Nađa i Ira žive same. Saša već dve godine radi u Moskvi, u firmi koja postavlja metalne rešetke na prozore preplašenih stanovnika prestonice. Radi po dva meseca, onda se vraća u Putino na mesec dana, da se odmori. I tako u krug.

Saša svaki put donese po osam, deset hiljada rubalja, pravo malo bogatstvo. I onda je u kući praznik – prvo odu na malenu pijacu u Vjereščaginu, gde kupuju stvari za kuću, odeću i igračke za Irku, ponešto za sebe. I voznu kartu za Moskvu, onu najjeftiniju, plackartnuju. Ceo mesec kod kuće je veselje, žamor, Nađa kuva, igraju se sa Irkom, idu u goste. A onda Saša odlazi i ostavlja Nađi hiljadu rubalja za tekuće troškove. Po petsto na mesec.

Nađa nigde ne radi. Odvedem, kaže, Irku u obdanište, vraćam se kući i čitam. Ili slušam radio. Zapalim peć, skuvam čaj. Kad mi dosadi kod kuće, idem u goste nekoj od svojih prijateljica, koje, isto ko i ja, sede kod kuće besposlene. Ovde na selu većina žena nigde ne radi, kaže Nađa.

– Sedimo kod kuće, ubijamo vreme. Leti barem možeš da radiš u bašti. Zimi – ništa...

Ponekad ode do mame na ručak, ako se uželi nečeg kuvanog. Ne bi joj dugo potrajalo tih 500 rubalja kad bi krenula sebi da kuva. A s mamom bar može da se ispriča. Jer u selu je sve manje ljudi s kojima može da se priča, žali se Nađa. Svi su nekuda otišli. A oni što su ostali postali su nekako zatvoreni, neprijatni.

– To je sve zbog para – kaže. – Nema se para, nema se posla. Ljudi počinju da se kvare.

– Sva sreća te imamo obdanište. Bez njega bih poludela, kažem ti. Ne mogu ja tako, po ceo dan s detetom. Smara me. Zamisli samo da moram

ceo dan s njom da provedem u ovoj sobici. Pa lepo bismo obe poludele. Osim toga u obdaništu ih hrane, i to dobro, četiri puta dnevno. Onda joj uveče još samo malo naredam šargarepu sa šećerom, i toliko.

A u kući je prazno. I tiho. Dosadno. Nađa prilazi visećem kalendaru i broji. – Još 19 dana pa će Saša da mi dođe. Kad bi samo malo brže prolazilo vreme.

Ali ovoga puta, Nađa je ubeđena, sve će biti drugačije. Saša je obećao da će ovoga puta otići u Perm da traže posao. A Perm je veliki grad, tamo sigurno ima i posla, tamo ima i para. I možda će se ovog puta iščupati iz Putina, zauvek. A Irku će da ostave kod Nađine mame. Posle, kad se skuće, uzeće je sa sobom. I onda će svi zajedno dolaziti u Putino na vikend. Ne, na svaki drugi vikend. Električkom.

20.

– O, pa ja ne mogu ni da ti nabrojim koliko Putinaca živi u Permu. Više nego u Putinu, čini mi se. Kakvih sve tamo ljudi nema: od običnih fizičkih radnika do inženjera, frizera, lekara, knjigovođa... Kad bismo se svi ovde vratili, to bi bilo najbolje selo na svetu, toliko bismo imali sposobnih ljudi. Ali ovde nema za njih posla. Mislim, ni u Permu nije lako. Ali ovde je beznađežno.

Dan ranije subotnja plima izbacila je Julku na prag moje sobice. U internatu je bilo prazno i tiho, kao i svake subote. Prošetala se dugačkim hodnikom kuckajući štiklama i tišina je pukla kao zrela lubenica. Zavirila je u sobicu i posle kratke inspekcije zaključila:

– Ovde mora da ti je tužno subotom, tako samoj. Ajmo u diskoteku, rasonodićeš se. Upo-

znaću te s mojim društvom, ako ih još ne znaš.

I nasmejala se toplim, grlenim smehom, koji se odbio o zidove internata, zakotrljao po popločanom podu, zatresao stakla u prozorima i na trenutak, činilo mi se, otopio inje, koje je već nedeljama u debelom neprozirnom sloju ležalo na njima.

Julka se nikako nije uklapala u ovaj snežni, okovan iskričavim kristalima leda uralski pejzaž. Njeno tamno, večito osunčano lice, oči boje topljene čokolade, kestenjasta kosa sa dubokim crvenim odsjajem – sve je to pripadalo nekom drugom svetu, gde sunce sija i u novembru, gde pada samo kiša, gde se lišće dugo zadržava na granama i sija istim tim crvenkastim bleskom do duboko u zimu. Čak i taj smeh, razni, obezoružavajući, kakav ovde još nisam čula. I njen korak, zavodničko njihanje bedara, štikle uprkos snegu, visoko podignuta glava, ispravljena leđa koja ne pristaju da se pogrbe pod teretom teških zimskih kaputa.

Devetnaestogodišnja Julka ima telo zrele žene, uspravno i visoko, kakvo se ovde viđa samo kod planinskih naroda Kavkaza. Tamnoputo, vedro lice odavalo je naivnu, dobroćudnu veselost deteta koje život nije namučio. Julka, kako tvoji udvarači u Permu, pitali su je posle, kad smo sele za jedan od četiri zelena stola u seoskoj kafani. Super, super, ne mogu da se odbranim, smejala se. Društvo je bilo podeljeno: za dva spojena stola sedeli su momci, s pivom na stolu i tehničkim alkoholom pod njim, grickajući semenke suncokreta u tišini isprekidanoj samo retkim komentarima za kojima je sledilo značajko mačo mumljanje. Za drugim – devojke, sa sokovima na stolu i pivom pod njim, koje ne

prestaju da se kikoću. Julkin dolazak prekinuo je ovaj subotnji ritual.

– Devojke, pa nećemo valjda ovde da sedimo svu noć – viknula je. – Idemo u disko.

I otišle smo, a momci, neočekivano lišeni publike, pratili su nas na pristojnom rastojanju. Igrali smo celu noć u maloj drvenoj kućici u centru sela, gde je danas dom kulture, a pre revolucije, selo pamti, bila je crkva.

– Je l' da je sinoć bilo fino? Ponekad baš volim da dođem kući u Putino – pričala mi je Julka sledećeg jutra dok smo išle putem, kroz dubok, svež sneg, do njene kuće: prve među deset kamenih kuća duž ulice Sovhozne.

– Volim moje drugove iz Putina, oni gradski su mi mnogo teški. Tamo možeš da sretnoš takve devojke da ne poveruješ, puše, piju, tako. Ali nisu ni one loše, nego su nekako... šta ja znam, lukave, tako nešto. A ovde su ljudi jednostavniji, lakši.

– I naš disko, ma sama si videla. Svi se znamo, i muzika je tako prosta i jednostavna, i nikavih krimosa i bandita. Nema čak ni narkotika, dovde još nisu stigli. Ali to je samo zbog para, ljudi nemaju da kupe, inače bi i ovde bilo narkomana. A u Permu je sve drugačije. Opasnije, strašnije. I kad izađeš u grad nikad ne znaš kako će to da se završi. Zato ja više volim da izlazim ovde, u selu.

Julka je ćerka Samvela Kirokasjana, Jermenina iz Lenjinakana, koji već trideset godina živi u selu. Sada je direktor putinskog sovhoza, u stvari akcionarskog društva "Zarja-Putino". Najbogatiji čovek u selu. Jedini koji ima veliki trosoban stan u Permu. Julka živi u tom stanu već tri godine, otkako se upisala na studije menadžmenta. Tata plaća 20.000 rubalja godi-

šnje za njeno školovanje, jer nije bila među četrdeset najboljih i nije uspela da se upiše na besplatne studije. Plus izdržavanje, hrana, džeparac, vozne karte. Suma koju Kirokasjani troše na Juliju za putinske uslove je astronomska – većina ljudi u selu ne može o takvim parama ni da sanja.

– Znaš, nama, seoskoj deci stvarno je teško da odemo na studije – objašnjavala mi je dok smo tamanile ogroman doručak pre odlaska na jutarnju električku. – Gledaj, oni koji završe školu sa zlatnom medaljom, sa svim peticama, oni na prijemnom polažu samo jedan predmet. Samim tim su u ogromnoj prednosti, jer svi ostali polažu po dva. Znači, nema šanse da ne prođu. A pošto fakultet ima samo 40 besplatnih mesta, sama shvataš da oni što nisu "zlatni" nemaju šta ni da sanjaju o besplatnim studijama. A ako si seosko dete, pored para za školarinu treba ti i za hranu i za stan, jer je studentski dom isto teško dobiti. Reci mi, koliko ljudi odavde može to da priušti svojoj deci? Moj tata i možda još dvoje ljudi. I gde je tu pravda?

Julka sve zna, i da je ona bogata i da su svi njeni vršnjaci u Putinu besmisleno, ponizavajuće siromašni. Ali, ne ponosi se time, niti se oseća krivom. Tako je kako je, objašnjava. Svet je u principu nepravedan, a ona u tom nepravednom svetu pluta negde u sredini – za sada je prošla bolje nego većina njenih drugova iz Putina i gore od svih onih kolega u Permu, koji sa 18 godina ne samo da imaju stan već i kola, džeparac u razmeri plate direktora putinskog sovhoza i većito zvrndajuće mobilne telefone.

– Imala sam sreće. I ne samo kad su pare u pitanju – kaže. – Vidiš, da li ćeš se na kraju iščupati odavde ne zavisi samo od para. Zavisi od tebe.

Kakav si karakter. I koliko te roditelji podržavaju. Jer, vidiš, ovde ima puno roditelja koji nemaju neke velike planove za svoju decu, koji misle da je život samo onakav kakvim ga oni žive: bašta, stoka i muž, koji se bar jednom nedeljno uradi ko stoka.

21.

Danas je nebo nad Putinom visoko, zvezdano i sneg škripi pod mojim nogama dok se penjem i spuštam krivudavim putem od škole do sovhoza. Hodam po kristalima, teškim, zimskim cipelama gazim lepotu: bezbroj iskričavih i bleštavih pahulja, pregršt minijaturnih ogledala koja odbijaju i prelamaju svaki zrak svetla koji na njih padne. Takva lepota uvek ide ruku pod ruku sa oštrim mrazevima i već osećam kako mi od hladnoće ponestaje dah, svaki udah mi za trenutak ledi unutrašnjost nozdrva, šal kroz koji dišem prekriven je injem i znam da ću uskoro početi da se tresem od hladnoće, bez obzira na pet slojeva odeće i debelu kožnu jaknu postavljenu ovčijom vunom, nekad davno naivno kupljenu da me brani od ruske zime.

Iako je tek rano uveče, na ulicama nema ni žive duše i samo mutna žuta svetla koja se probijaju kroz prozore pokrivena debelim slojeminja svedoče da ovde ima ljudi. Zastajem na trenutak i tišina me obavija kao perina. Selo miriše na borovu smolu.

– Kad bi mi dali, ceo život bih provela ovde – mašta Ira sedeći na klupici pored tučane peći, na kojoj se greje vedro s vodom. Danas je uto-rak, neuobičajeno vreme za odlazak u banju, ali Ira banju ne greje samo subotom. Zimi bar dvaput nedeljno. Leti skoro svaki drugi dan.

I sada sedimo na klupicama jedna preko puta druge, pospane i oslabljene, pratimo pogledima graške znoja koje nam polako izbijaju na nogama, na čelu, duž ruku, slivaju se u malene potočiće koji lagano teku ka širokim borovim daskama na kojim sedimo. Vazduh oko nas je vreo, natopljen mešavinom mirisa borove smole, zagrejanog gvožđa i mahovine koja proviruje među daskama. Pijem iz vedra sa hladnom vodom i čini mi se da svaka popijena kap istog trenutka nalazi put do kože. Irka razvezuje kosu, blistavi crni pramenovi padaju joj na ramena. Poliva se hladnom vodom i priča, mašta. O voćnjaku. O stablima višanja, šljiva. Ili barem jabuka, običnih malih, kiselkastih zelenih jabuka.

– Znaš, kad bih imala još voćnjak, niko me ne bi naterao da odem odavde.

Ali Ira i Slava voćnjak nemaju niti će ga ikad imati. Kuća u kojoj žive leži na obali reke, na nezahvalnom, močvarnom tlu, koje čak ni traktorima ne može da se uzore. Čak i oni tonu u glib. Uostalom, nikakve jabuke ne mogu da rastu u ovoj klimi. Bilo je ljudi u Putinu koji su pokušali da ih gaje – oni što žive na najvišem brdu, iza sovhoza. Stabla su pre ili kasnije umirala – ili bi im mrzaz zimi uništio korenje ili bi ih leti spržilo sunce.

A Ira bi tako htela da odgaji nešto novo – krompiri joj sasvim lepo uspevaju, bilo je čak i jagoda, i cveće je uzgajala. Ali zemlja je ovde teška, nezahvalna. Ili pesak ili blato, i zapravo ništa ovde ne uspeva osim borova. Čovek može da uzore baštu tek u maju, a već u septembru dolaze prvi mrazevi. Ali i to je bolje nego grad, gde ljudi žive zatvoreni u betonskim kutijama od šibica, bez vrtova, bez šuma, udišući izduvne gasove.

– Kad sam išla u školu u Vjereščaginu, živela sam dve godine kod tetke u stanu. Užas. Ja sam se tamo gušila, ozbiljno ti kažem. Nisam imala šta da udahnem.

Ira se plaši seobe u grad. Tamo će i oni morati da žive u kutiji od šibica. Ne znam koliko da rade svejedno nikada neće moći da zarade da kupe sebi kuću s baštom. Čak ni u Vjereščaginu, gde je sve jeftinije, i hrana i odeća i kuće. O kući u Permu nema šta ni da maštaju. I kako će ona da živi bez leja, bez cvekle, šargarepe ili cveća, ne čekajući kišu ili sunce.

Grad kvari ljude, kaže Ira. Ona ih posmatra, sve te svoje prijatelje što su otišli odavde. Svi su se promenili – neki manje, neki više. Neki misle da su ko zna šta postigli time što su otišli. Da su bolji od onih što su ostali. Ima jedan takav, Andrej, sin učiteljice muzičkog. Slavin drug iz razreda. Eto, baš su ga nedavno sreli na ulici, nije im se čak ni javio. Ne, Ira ga ne osuđuje. Možda ih stvarno nije primetio. Ali kako je moguće da ne primetiš čoveka na ulici u Putinu?

– Neka, bolje je da promenimo temu – kaže Ira. – Pričaj mi o tim tvojim šljivicama, jer ćeš mi inače pokvariti raspoloženje.

I pričala sam, o šljivama, breskvama i kajsijama koje su rasle kod bake u bašti. O dunji na koju sam se penjala, igrajući se Baš-Čelika. O beloju trešnji, koju su, čula sam, nedavno posekli. O kajsijama i džanarikama od kojih su komšije pravile rakiju i čuvali je u mirišljivim hrastovim burićima.

I kad smo na kraju istrčale iz banje, obučene samo u tanke kućne haljine s peškirimama oko glave, i onako bosonoge pretrčale snegom pokriveno dvorište, učinilo mi se da na trenutak

u ledenom vazduhu osim borove smole mirišu sočne zrele breskve. Ali, možda je to bio samo šampon – “Trave Urala”.

Posle smo dugo ležale na velikom krevetu, ogrnute haljnicama s pritvorenim očima, dremajući, uživajući u plišanom mirišljivom osećanju slabosti koje nas nikako nije napuštalo. U toploti koja je polako isparavala iz naših tela, ali koja je svejedno držala na rastojanju oštri novembarski mraz. Slava je odavno spavao – od kad se vratio s odmora ponovo ima samo toliko snage da pojede večeru i legne na trosed pred televizorom. Danas je opet tamo zaspao.

– A znaš da sam ove godine jedva uspela da prodam krompir? – Ira se vraća na svoju omiljenu temu. – Lep je bio, veliki. Otišla sam u Perm, na kvantašku pijacu, da se raspitam pošto su kad ih kupuješ na veliko. Kažu, dve i po rublje kilo. A ja im kažem, momci, pa onda ne mogu čak ni da vratim pare što sam u njih uložila. A oni mi kažu, e pa, srce, onda nemoj više ni da ih gajiš, jer će krasnodarski krompir uvek biti jeftiniji, čak i sa transportom. Sa mesom ista priča, ja ga prodajem šezdeset rubalja za kilo. Oni po četrdeset šest, četrdeset osam. I ko će onda od mene da kupi? Ovde čovek od zemlje ne može da živi. Moraš da imaš i zemlju i posao.

– A ja sam tako silno želela da ostanem u Putinu da sam čak sama sebi smislila posao. Pokušala sam da otvorim sopstvenu prodavnicu. Znaš ono, prikolica, a u prikolici čaj, kafa, cigarete, votka, pivo. Napravila sam biznis-plan, čak sam našla čoveka u Vjereščaginu koji je bio spreman da mi pozjami pare da kupim prvu partiju robe. Izračunala sam da bi bila jeftinija od većine naših seoskih prodavnica. I još bih dala selu četiri radna mesta. Bila sam ubeđena da će mi sve

uspjeti. Znaš, u to vreme sam još verovala da mi sad imamo slobodno tržište, konkurenciju, inicijativu. Takve gluposti.

– Otišla sam do šefa naše seoske administracije da ga zamolim za dozvolu za jednu od četiri lokacije, dve u centru preko puta državne prodavnice, dve na brdu pored sovhoza. On je to odugovlačio, odugovlačio i na kraju me odbio. Kaže da će prikolica da pokvari arhitekturu sela. Možeš misliti! Mogao je lepo da mi kaže istinu. Da ne želi da budem konkurencija onom Kirokasjanu, direktoru sovhoza. Oni se družu. Na kraju sam odustala. I nemam više želje da probam. Smučio mi se privatni biznis.

– A vidiš, da smo otvorili taj kiosk, ne bismo brinuli hoće li ili neće Slava izgubiti posao. Mogli bismo oboje da radimo u kiosku. Teglili bismo ko volovi ali na kraju bi sve bilo u našim rukama. Sve bi zavisilo samo od nas. I onda više nikada ne bismo otišli iz Putina. Ne bismo imali razloga.

22.

– Ona je sve to zaista fino isplanirala – Sergej Kondratjev, prvi čovek u selu, šef seoske administracije, klimao je ozbiljno glavom. Sedeli smo za velikim pisaćim stolom jedno drugom nasuprot, smrzavajući se u uglu prostranog, slabo grejanog kabineta, okruženi gomilama nepročitanih novina.

Ako bi iko u Putinu trebalo da bude u stanju da shvati sve prednosti Irkinog biznisplana, mislila sam u sebi posmatarjući sat sa iskrzanom pozlatom koji je landarao oko solidnog zgloba šefa seoska administracije, onda je to ovaj čovek. Sergej Kondratjev ne dozvoljava sebi da izgubi kontakt sa stvarnošću. Sergej

Kondratjev tek što se bio vratio iz Perma, gde je proveo poslednjih mesec dana, polažući ispite na vanrednom odeljenju Ekonomskog fakulteta Permskog državnog univerziteta. U školi predaje deci osnove tržišne ekonomije, ubeđuje ih u prednosti slobodne konkurencije. Zašto onda ne dozvoljava da se slobodna konkurencija razvije u Putinu?

Sve je to lepo u teoriji, klima glavom Sergej Kondratjev, sve je to divno i krasno, ali Milton Fridman i Džefri Saks su hiljadama kilometara daleko. Ovde, u Putinu, kaže, deluju neka druga pravila.

– Ona bi stvarno imala bolji izbor po nižoj ceni i odvukla bi mušterije ili iz državne ili iz sovhozne prodavnice. I onda bi ili ugrozila sovhoz, koji je u to vreme tek polako uzmicao od ambisa bankrotstva, ili bi preuzela sve mušterije državne prodavnice, jedine koja još prodaje i prima robu od seoske zadruge. I možda bi dala selu četiri radna mesta i četvoro mladih ljudi bi ovde ostalo umesto da odu u grad, ali onda bi nekoliko desetina ljudi godina njenih roditelja ostalo bez posla na par godina pred penziju. Reci mi, šta bi ti uradila na mom mestu?

23.

Pre deset godina u putinskom sovhozu radilo je 450 ljudi. Bilo je preko 600 krava, ali nikad nisu davale više od 2.400 litara mleka dnevno. I sovhoz je neprekidno živio od dotacija. Danas se sovhoz zove “farma”, ili još bolje “Akcionarsko društvo Zarja-Putino”. I danas ima samo 300 krava. Ali zato daju skoro 2.000 litara mleka dnevno. A opslužuje ih nekih 200 radnika. I bilo bi ih dva puta manje, kad bi samo Samvel Kirokasjan mogao da bira.

– Nažalost, ne mogu – Samvel Vazgenovič sleže širokim mišićavim ramenima, izvlačeći iz jednostavne crne komode u svom kabinetu tanušne porcelanske šoljice za kafu. Porcelanske šoljice su jedini ukras u spartanskoj kancelariji direktora putinskog sovhoza, u kojoj termometar pokazuje obeshrabrujućih 10 stepeni iznad nule. Sedimo u kaputima i čekamo da voda u električnom čajniku prokipi.

– Ovde u selu dobrih radnika skoro da i nema. Ali zato loših... uuuuu... koliko ti duša ište. A na zapadu... – uzdiše direktor gubeći se na trenutak u sanjarenjima. – Tamo bi na ovolikoj farmi radilo najviše 50 ljudi, možda i manje. Znam, bio sam nedavno u Finskoj. Sve sam sopstvenim očima video.

65 Samvel Vazgenovič, četrdesetogodišnjak srednjeg rasta i solidne građe, jeste, po mišljenju celog sela, najbogatiji stanovnik Putina. Osim toga, on je i bliski prijatelj šefa seoske administracije. Do te mere blizak da kad je na poslednjim izborima šefu administracije ponestalo protivkandidata, usled čega je postojala opasnost da se izbori odlože, Samvel Vazgenovič je odlučio da se kandiduje. Radi očuvanja demokratske procedure. Jer svi su znali da tamnoputi Jermenin, ma koliko dugo živeo u selu, nikada neće biti izbaran.

Farmu je preuzeo pre tri godine, u proleće 1998. Nekad davno radio je u sovhozu kao šef građevinske brigade. Pod njegovim rukovodstvom izgradili su kamene kuće duž ulice Sovhozne, štale, obdanište i dve dvospratne stanske zgrade iza obdaništa. I čuvenu seosku kantinu, koja odavno ne radi i gde je danas smeštena seoska biblioteka.

Samvel Vazgenovič otišao je iz sovhoza na

samom početku perestrojke. Posvađao se sa tadašnjim direktorom. Osim toga, vuklo ga je da se oproba u sopstvenom biznisu. Šest godina je vodio svoju građevinsku firmu i izgleda da mu je sasvim dobro krenulo – kupio je stan u Permu, otvorio u Putinu dve prodavnice i jedinu seosku kafanu. Samvel Vazgenovič stekao je slavu jedinog savremenog biznismena sela Putino; jedinog čoveka u celom selu kome su godine tranzicije donele bogatstvo a ne bedu. Nije se previše iznenadio, kaže, kad mu je šef administracije ponudio da preuzme farmu koja je bila na ivici bankrotstva.

– Ko zna, rekao mi je, možda ti i ovo uspe.

Zašto je Samvel Vazgenovič prihvatio tu ponudu, niko ne može da shvati. Ali svako ima svoju verziju. Jedni tvrde da je došao da pokrade sve šta je od farme ostalo. A drugi, da preko farme pere prljav novac zarađen u Permu. Jer, ko je još video poštenog biznismena. Naročito Jermenina.

Međutim, ni jedni ni drugi ne mogu da objasne zašto je onda Samvel Vazgenovič sagrađio tri nove štale za krave i renovirao stari svinjarnik i odakle onda svi ti baloni sa mlekom i maleni, čisti, ružičasti prasići koje svakog meseca voze u Perm, u klanicu.

Samvel Vazgenovič sleže ramenim polivajući instant kafu na dnu porcelanskih šolja vreloom vodom.

– Pomislio sam da može i da uspe. Znaš, na mleku i mesu uvek može da se zaradi. Treba samo znati kako.

Sve je to jednostavno, priča mi dok grejemo smrznute ruke na vrelim šoljicama kafe. Prve godine nije isplaćivao plate – nije imao odakle, Zarja-Putino imala je tri miliona ruba-

lja duga. Sad već isplaćuje, mada male. Hiljadu, hiljadu dvesta. Kombajnista u jesen može da zaradi i do tri hiljade. U međuvremenu je uspeo da se otarasi dugova na vrlo jednostavan način.

– Registrovao sam još jednu firmu na koju sam preneo sve naše dugove i zaposlio tamo jednog jedinog radnika: sebe. Videćemo koliko će dugo da preživi... – i na trenutak u očima Samvela Vazgenoviča, velikim toplim očima boje rastopljene čokolade, pojavljuje se nestašna iskra.

I još samo kad bi ljudi hteli da rade, možda bi za godinu ili dve svi zaposleni na farmi mogli sasvim dobro da žive. Ali seljani ne shvataju zašto on stalno ulaže novac u nove mašine, novu opremu, nove štale, nove teliće i prasiće, umesto da im poveća plate. I kad im objašnjava da će se sve to za par godina vratiti i doneti veći prihod i prave, velike plate, klimaju glavama, kao shvataju. A onda, kaže, noću se ušunjaju u garažu i kradu – rezrevne delove, benzin, naftu. Kradu čak i bakarnu žicu iz motora kombajna vrednih desetina hiljada dolara i onda je u Vjereščaginuu prodaju skladištima obojenog metala. I za te pare kupuju tehnički alkohol. I dolaze na posao pijani. Ako uopšte dođu...

– Ja im kažem, kradete iz sopstvenih džepova. Ovo je akcionarsko društvo i vi ste njegovi akcionari, vi ste vlasnici ove farme isto kao i ja. Bez rezultata. Ne shvataju da rade za sebe. Dolaze, odrade svoje kao u sovjetskim vremenima i ništa ih više ne interesuje. Misle: pre smo rmbačili za državu a sada za Kirokasjana. Velika mi razlika.

– Zato sam sad počeo da otkupljujem njihove akcije. Mislim se, ako baš hoćete da budete najamni radnici, nema problema. Samo izvolite.

Ja sam u ovu farmu previše uložio i para i nerava i svega da bih je pustio da tek tako propadne. Sada nas je ostalo samo 16 akcionara: ja i 15 zaposlenih koji stvarno rade i kojima je do nečega ipak stalo.

– Sledeće godine uzeću na lizing nemačku opremu za dojenje krava i velike frižidere za mleko. I biće mi dovoljne tri žene da pomuzu sve krave: staviće im opremu, pripaziti da radi i posle je skinuti. A ostale što mi dolaze pijane ujutru na posao, sve ću da ih otpustim. I stvarno mi neće biti žao.

Samo, klima glavom Samvel Vazgenovič, baš bi mu dobro došli mladi radnici. Trezni, oni što ne pamte ona vremena, takvi koje bi čovek mogao da nauči radu na modernoj farmi, sa komplikovanom opremom. Ali takvih nema. Neće mladi da rade na selu. Ako mu neko i dođe da traži posao, to su takvi koji nisu ništa drugo mogli da nađu. Beznadežni slučajevi. Mladi ljudi danas hoće sve i odmah. Hteli bi i velike plate i stan, kuću, sve još juče, bez čekanja. A u poljoprivredi nema tako. Kad čovek radi sa zemljom i stokom, sve treba lagano, polako, strpljivo.

A Julka, pitam. Eno je uči da postane menadžer. Možda će se Julka-menadžer vratiti u Putino, da pomogne ocu, preuzme deo farme, ubedi svoje drugove da dođu i rade za njih. – Šta kažeš... – Samvel Vazgenovič počinje da se smeje iskrenim, grlenim smehom, kao da je čuo najbolji vic na svetu.

Znači, u životu svašta biva, vrti glavom, još uvek se smešeći. Ali ne, on ne veruje da će se tako nešto desiti.

– Vidiš, ja nisam mogao previše da biram u svom životu. I najvažnija stvar koju sam zaradio

u životu nije novac nego mogućnost izbora koju ti novac daje. Meni i mojoj deci. I ja Julku ni na šta neću prisiljavati.

24.

– Mmm, da. To je bilo samo pitanje vremena, kad ćeš da me питаš za vojsku. Sigurno su ti već svi u selu svašta o meni napričali – nasmešio se ne usporavajući ni na tren. Ovog puta, kad je došao mami u goste, Andrej me je sam potražio u mojoj internatskoj sobici. Krenuli smo u dugačku šetnju duž obale jezera, koje je sada primalo sivu olovnu boju gustih oblaka koji su visili nisko nad selom. Pecaroši su ubrzano skupljali svoje pribore i vraćali se kućama. Pecanje u mećavi baš i nije neko zadovoljstvo.

– Sigurno su ti rekli da sam mekušac, sisa, mamino mezimče, da se sakrivam pod njenom suknjom, takve stvari. Je l' da?

Sležem ramenima, pomalo postidena. Šta da mu kažem. Pridevi koji su se u selu upotrebljavali da bi se opisao Andrjuša, sin učiteljece muzičkog, nisu bili ni bogati ni istančani.

– Pazi ovako, ja imam jednog jedinog pravog prijatelja u ovom selu – Andrej priča umesto objašnjenja. – Drug iz razreda, zove se Miša. Miša je oduvek lepo crtao, završio je višu pedagošku u Permu, odsek slikarstvo. Učitelj likovnog. Prvo je par meseci pokušavao da nađe posao u Permu, bezuspešno. Kad mu je ponestalo para vratio se u Putino i pokušao da se zaposli u našoj školi. Ni tamo nije bilo mesta. I, umesto da krene dalje, nađe neki privremeni posao, bilo šta... on je otišao u Vjereščagino, u regrutnu komisiju. Javio se u vojsku pola godine ranije nego što je trebalo. Od dosade, shvataš. Nije znao šta bi drugo sa sobom uradio.

– A ja ću uvek naći sebi pametnija posla nego da idem u vojsku – kaže, zagledan u stazicu kojom žurimo prema internatu. – I ne treba mi armija da bih postao muškarac.

– A mama, probaj da shvatiš, mama je sama. Imamo samo baku i mene. I jedina u celom selu čita novine. Mama tačno zna šta se kod nas u vojsci dešava. I onda zamišlja da će se meni desiti najgore od svih tih stvari o kojima pišu u novinama.

– U selu ne znaju da je mama dala otkaz na svoju ruku. Nismo se dogovarali, nisam je ja molio, ništa mi nije rekla. Ako bih pokušao da im to objasnim, ne bi mi verovali. Uostalom, nisu to njihova posla – ljuti se.

– Ja sam o tome saznao kad je već sve bilo gotovo. Nazvala me je jednog dana i rekla: otišla sam s posla i ne vraćam se dok te trajno ne oslobode od vojne obaveze. Znaš, ona misli da sam ja još uvek onako mali, bespomoćan kao što sam bio kad sam otišao u Perm. A ja već šest godina živim sam, sam se o sebi brinem. I znam kako se to radi. Znam koje konce treba da potegnem da bi me oslobodili i bez nje. Ovo je Rusija, zemlja čuda. Pare kupuju sve i svakog. Znači, u najgorem slučaju ću im platiti i, videćeš, oslobodiće me bez reči. I niko me nikad neće naterati da gubim vreme u vojsci.

25.

Vreme plovi lagano u malenoj Nađinoj kući na samom kraju sela, kao lenja ravničarska reka čiji je pravac ponekad teško pogoditi. Možda teče na istok. Ili na zapad. Ili možda uopšte nije reka nego dugačko jezero čije se obale jedva naziru. Na komodi pod prozorom netaknute gomicke dečije odeće, na podu iste one igračke isto

onako razbacane, isti onaj ljubić na krevetu, još nepročitan. I rekla bih da ovdje traje isti onaj dan, da ovoga puta po sobi ne trčkara Irka, razigrana, nasmejana, vukući za uvo novog riđeg plišanog zeca.

Nađa je nervozna, kuća je mala i zagušljiva a Irka trči po njoj neprekidno tražeći njezinu pažnju. Htela bi i da se mama poigra sa zecom i da joj pročita knjigu i da je odvede na sankanje. Ali Nađa ima preča posla.

– Koliko sam ti puta čitala tu knjigu! Dokle ćeš me gnjaviti, jebi se više... – i na Irkinu glavu obrušava se komplikovana konstrukcija sočnih ruskih psovki. – Bože, to dete ne ume ni trenutka de sedi s mirom...

– Znači ovako, zec, karta, kilo jabuka, kilo banana i to je to.

Nađa saginje glavu nad starom školskom sveskom sabirajući cifre, pokušavajući da odgonetne gde je nestao novac koji se pre dva dana neočekivano pojavio u kući. Dvaput godišnje država isplaćuje ruskim majkama dečiji dotatak. Ovog puta poslali su joj čak 500 rubalja – pravo malo bogatstvo. Nađa je odvela dete kod svoje mame, a sama je prvom električkom otišla u Perm, kod tetke, na dva dana, da traži posao.

– Našla sam, odmah sam ga našla – kaže odsutno, boreći se sa neposlušnim ciframa. – U svojoj profesiji, da. I Saši sam našla posao. Za četiri-pet hiljada rubalja mesečno.

Pitam je, iznenađena, kojim je čudom našla posao za nepuna dva dana.

– O, pa to je prosto – kaže, podižući glavu od sveske. – Izadeš na ulicu, odeš do prve autobuske stanice i pogledaš kakvi sve tamo oglašavaju. Znaš li ti koliko tamo ima ponuda za posao, da

ne poveruješ, majke mi. Onda lepo prepíšeš sve te telefone i adrese i kreneš da ih zoveš, dogovaraš se za razgovor. I tako... A može i lakše. Evo, ja sam na primer samo šetala ulicama i ušla u prvu prodavnicu gde su tražili prodavca. I odmah su me primili.

– Šta, odmah ste potpisali ugovor?

– Ugovor? Ne, nema tamo ugovora. Rekao mi je gazda da ako hoću mogu da dođem posle Nove godine da radim.

– Ali otkud znaš da će te posao čekati do Nove godine?

– Kako to misliš? Pa lepo je čovek rekao da mogu da dođem.

– Dobro, a šta ćete sa stanom?

– I to sam rešila: tamo gde sam Saši našla posao imaju radnički dom, tamo ćemo i da živimo.

– A šta si mu našla?

– Ma obično fizikalisanje, znaš ono, da vuče vreće, tovari kamione i tako to. Tako je barem pisalo u oglasu.

– A jesi li išla da vidiš?

– Nisam, nisam više imala vremena. Uostalom, sve je lepo pisalo u oglasu. I platu daju od četiri-pet hiljada rubalja.

– A tebi koliko će da plate?

– Ups, da znaš da sam zaboravila da pitam...

26.

– Prve godine u Permu sam bio tako srećan, nemaš pojma – Andej priča, grejući ruke na radijatoru moje sobice. Napolju veje mećava, hiljade sitnih pahuljica vrte se u virovima, nošene ledenim vetrom. U sobi se čuje njihovo neprestano, uporno udaranje o prozore. Stakla vibriraju kao da će u svakom trenutku prsnuti, razbiti se na hiljade malenih komada i ostaviti

nas licem u lice s vetrom. Gledam kroz prozor zahvalna što se još drži, što nas čuva u ovom malenom zagušljivom sobičku, zahvalna za ovo parčence zatvorenog prostora van domašaja nepogode.

– Hodao sam kao pijan, saplitaio sam se od tog osećanja slobode, od toga što mogu da odem gde hoću, da se vratim kad hoću i da me niko ni za šta ne pita, da nikome ne moram da polažem račune. Kad bih imao pedeset rubalja u džepu osećao bih se kao najbogatiji čovek na svetu. Ništa mi više nije bilo potrebno. Cele godine sam tako živeo. Stanovao sam u studentskom domu, u sobici, tako, kao ova tvoja, sa dvojicom drugova. Nismo ni zatvarali vrata. Ne znam koliko je ljudi kroz nju prošlo. Hiljade, sigurno.

69 Uskoro je život u studentskom domu ipak označio Andreju granice nove slobode. Pokazao je niskom, mršavom seoskom dečaku da studiranje možda i nije isto što i vojska, ali da i tu postoji hijerarhija. Gušteri i džombe. “Djedi” i djedovščina.

– Negde pred kraj godine naleteo sam na neke tipove koji su došli u goste jednom kolegi iz doma. Mi smo delili dom sa studentima fizičkog vaspitanja, to su bili njihovi gosti. A ja, vidiš me i sad kakav sam – sav žgoljav. A tada mi je još na čelu pisalo da sam sa sela i da mogu da mi rade šta hoće. Hteli su da odem i da im za svoje pare kupim flašu votke. Naravno da sam odbio. Prelatili su me tako da sam dve nedelje proveo u krevetu, ležeći se. Vidiš kakav mi je nos, bokser-ski. To mi je uspomena od njih.

– Tada sam shvatio da su mi za pravu slobodu potrebne pare. Barem toliko da mogu da iznajmim stan, jer u domu bi me sigurno opet prelatali. I našao sam ga, par meseci kasnije. Ta-

da se ceo moj život promenio. Ja sam se promenio.

Andrej se zaposlio kao barmen u noćnom klubu *Space Jam*, koji je pripadao jednoj od dve najveće permske mafije. U Permu postoje dve mafije, objašnjavao je: “lopovska” i “sportska”. Klub je najpre pripadao lopovskoj mafiji. Sada pripada sportskoj, ali je promena vlasnika bila miroljubiva, bez svađa i sukoba. *Space Jam* je možda mafijaški klub ali, svejedno, visoke klase. Na ulazu stoji detektor metala, kao na aerodromima. Tamo ne puštaju s oružjem i tamo nema tuča. Vlasnik kluba je istovremeno i vlasnik najpoznatijeg ruskog košarkaškog tima *Ural Great*, bivšeg evropskog prvaka. Plemenito poreklo obavezuje, zar ne, smeje se Andrej.

Ali u poslednje vreme Andrej nije zadovoljan poslom. Vlasnik kluba je doveo novog direktora koji ne zna posao i privlači loše goste. I već je bilo tuča, skandala, svađa. Renome kluba opada. A Andrej možda jeste samo običan barmen, ali u klubu radi već odavno i stalo mu je do njegovog ugleda. Pa je zato zajedno sa glavnim knjigovođom Larisom napravio pravi mali radnički sastanak, na kojem su drugarski iskritikovali direktora pred vlasnikom. Vlasnik je na direktora režao, ali ga nije otpustio. A onda je direktor počeo da reži na njim i mada ni on još nikoga nije otpustio, atmosfera se prilično pokvarila.

– Možda mi je došlo vreme da krenem dalje – kaže Andrej, zagledan u neumornu vitlajuću snežnu prašinu s druge strane prozora. – Ovako može da mi se desi da provedem ceo život za šankom i ništa od mene neće biti. Samo, vidiš, ne znam gde još mogu da nađem tako dobro plaćen posao. U klubu radim na procenat od

prodaje pića, zarađujem i po hiljadu dolara mesečno. To su ogromne pare. Niko u Putinu ne zna koliko zarađujem. Ionako me ne vole...

Andrej pali cigaretu, udiše dim i naslanja se na tanki zid sobice.

– Vidiš, ja imam velike planove: treba da kupim sebi stan, da sagradim mami novu kuću, ovde, u Putinu, sa grejanjem i tekućom vodom. A posle hoću i da se ženim. Samo to nema smisla dok ne nađem stan, je l' tako? A mama me grdi, kaže kad je ona bila mlada ljudi su se venčavali i rađali decu u studentskim domovima i ništa im nije falilo. Kaže da je tada bilo više duhovnosti, a sada svi mislimo samo o parama. I još mi kaže da je u naše vreme u Rusiji nemoralno zarađivati mnogo para. Je l' možeš ti to da zamisliš? – smeje se.

– Ja sad malo proučavam ta vremena kad je moja mama bila mlada. Iz radoznalosti, a i zato da bih je bolje shvatio, jer stvarno ne kapiram pola od onoga što priča. Baš sad čitam jednu dečiju knjigu: *Neznajka na Mesecu*. Super knjiga, o patuljcima. Kao, dobri patuljci žive na Zemlji, u društvu koje jako liči na komunizam: svi su jednako bogati, žive u komunama, svi zajedno rade, sve dele i tako to. A zli patuljci žive na Mesecu i tamo kod njih vlada kapitalizam i jedni su jako siromašni a drugi jako bogati. Kao sad kod nas u Rusiji – smeši se Andrej.

– Neznajka, neposlušni zemaljski patuljak, slučajno odleti na Mesec i tamo pravi veliku karijeru, osniva akcionarsko društvo po principu piramide, mažnjava patuljcima lovnu i tako to. Pazi, kad su pisali tu knjigu, taj Neznajka bio je užasan negativac. A danas je puna Rusija takvih, zovu ih “biznismeni” – osmeh na Andrejevom licu se širi.

– Vidiš, sad sam počeo da shvatam u čemu je moj problem s mamom: mi smo rasli na različitim planetama.

27.

Nekada se u Putinu živelo lepše, jednostavnije. Pitajte samo Valerija Ardaševa, penzionisanog učitelja istorije. Dobro, čovek je morao da se prilagođava liniji partije. Eto, on je deci morao da predaje samo jednu, podobnu verziju istorije. I u novinama *Žora Komunizma* mogao je da piše samo neke crtice iz istorije sela – one o belom teroru. O crvenom teroru i nesrećnom Prokopiju Pjetroviču Nohrinu, kojeg su u lanenoj košulji poslali da se smrzne iza polarnog kruga, nije smeo da piše. Ali to su sve sitnice. Glavno je da je život bio lep i spokojan. I mladi su naravno odlazili, ali mnogi su se posle vraćali. A onda su se ženili i udavali, rađali decu. I život je išao dalje.

A sada izgleda kao da se životni ciklus u Putinu negde prekinuo. I oni što odlaze više se ne vraćaju u selo. I mladi se više ne žene i ne udaju kao pre. I dece je u selu sve manje. Eno ga obdanište zvrji prazno. Pogledaj samo njegovog sina Vasju, radi u gradu, dolazi kući na vikend i onda se u subotu uveče u diskoteci napije sa drugovima. I nema nameru da se ženi, mada ima već 22 godine. Ali sad će on da dođe, videćeš ga. Eno ga, kolje kozu u bašti. Poslednju. Valerij Gavrilovič je prestar da ih vodi na pašu, a Jevdokija Potpaovna više nema snage da ih muze. Zato idu pod nož.

A ti jedi, jedi, samo jedi. Te bline smo specijalno za tebe pekli. I pavlaka je naša, domaća. Ne sasvim naša, jer nam to u stvari Ira od preko puta donosi kravlje mleko svaki drugi dan. Dobro dete, Ira, eto ona je ostala u selu.

Ali to je samo zato što je Slava, njen muž, našao dobar posao. Inače bi i oni odavno otišli. A je li da je i meso ukusno? Kozje, to je bila pretposljednja.

28.

Vasilije briše ruke o krpu koja visi na glinenoj peći u kuhinji i tek onda skida cipele i veliku kapu-ušanku od ovčije kože.

– Gotovo – obznanjuje i seda za sto, bacajući se s apetitom na bline. – Sad imate dovoljno kozjeg mesa i za dogodine. A ja ću da ručam, pa da zagrejem banju i operem se ko čovek.

Vasilija baš zabavlja sentimentalnost njegovih roditelja. Godinama su gajili koze, ali je te koze uvek neko drugi klao – nekada su to bile komšije, sada on. Otac nikada nije imao snage da podigne ruku na kozu koju je sam odgajio.

71 Poslednjih par meseci Vasilije je morao da crnči oko tih koza svaki vikend. Ali ovo je na sreću bila poslednja. Sad još samo da im naseče drva za zimu pa je miran.

– Uvek je tako za vikend – kaže žvaćući palačinku. – Kao dolazim da se odmorim, a u stvari uvek treba nešto da se matorcima doveze, done-se, naseče, sredi, popravi. Ali bar sam kod kuće, na svežem vazduhu. Ovde još čovek ima šta da diše.

Vasilije se preselio u Perm pre godinu dana. Da je mogao da bira, kaže, radije bi ostao u selu. Ali nije imao izbora.

– Ja sam ti isto diplomirani varilac i vozač, ko Slava. Ali me nisu primili u PMK. Ne možemo svi tamo da radimo, zar ne? Prvo sam radio u sovhozu, ali tamo nam nisu davali plate. Plaćali su nam brašnom, mlekom, mesom. A šta će mi to, toga imamo i kod kuće. Onda sam radio kao

ložać u pekari, ali i to su bile smešne pare – dvesta-trista rubalja. Pa zar je to novac?

A onda mu je daljnji rođak našao posao u elektrani u Permu. I sad Vasja po 10-12 sati dnevno traktorom prevozi brda uglja od skladišta do peći.

– Tamo-vamo, tamo-vamo, po ceo dan – objašnjava, smejući se, i provlači prste kroz talasastu kosu još slepljenu uz glavu od teške ušanke.

Ali tamo barem dobro plaćaju. Kad je na proleće doneo kući prvu platu, otac umalo nije pao u nesvest.

– Izvadio je iz torbe ovaliki svežanj novčanica – Valerij Ardašev širi dlanove pokazujući debljinu svežnja.

– Tri-hiljade-rubalja – objašnjava, a njegovi dlanovi, drhtavi, nesigurni dlanovi penzionisanog učitelja istorije sve se više razmiču kao da pokušavaju da obuhvate celo to neverovatno čudo. Naposljetku iscrpljene ruke padaju na kolena Valerija Ardaševa koji još dugo zamišljeno klima glavom.

– Ja nikada pre nisam video toliko para – Vasja se smeje razdragan.

– Otišli smo u prodavnicu, nakupovali piva, votke, kobasica, dimljene ribe... svega i svačega. Bilo je pravo slavlje. Odonnda redovno zarađujem po tri hiljade. Sad kažu da će da nam dižu platu i na četiri – dodaje, pa se opet usredsređuje na bline.

Još neko vreme u sobici Ardaševih vlada tišina. Čuje se samo Vasjino mljackanje i moje srkutanje čaja. Svuda oko nas srebrni se i blista uspomena na čudo prve Vasjine plate, na šušta-vi svežanj novčanica i ponos s kojim su ih trošili u seoskoj prodavnici.

– E, kad bi ovde toliko plaćali, ne bih nikad otišao iz Putina – Vasja prekida tišinu, gutajući poslednji zalogaj i brišući ruke o farmerke. Jevdokija Potapovna ga udara krpom po glavi. Možda je već odrastao i hranitelj porodice, ali pantalone služe za nošenje, a ruke se brišu o krp.

Vasja živi u radničkom hotelu u Permu. Plaća smešne pare – dvadeset sedam rubalja mesečno. Na hranu isto malo troši – po ceo dan sedi za volanom traktora i ima vremena samo da prezalogaji. Vasja ne voli grad. Ne voli i ne shvata gradske običaje, gradske ljude.

– Svi su mi nekako čudni. Moj cimer, na primer, ima ženu i dete negde u provinciji. To mu je izgleda malo, pa je u Permu našao sebi neku gradsku devojkicu. Pa mu ni to nije dosta, nego mu još s vremena na vreme dolaze neke devojkice a on se ljuti što mu ja ne oslobađam sobu. Otud mu snaga ze sve to, ne shvatam. Ja se vraćam s posla u šest, tuširam se, večeram i u osam sam već u krevetu... Ono jeste, posle ja to sve ovde nadoknadim subotom uveče – smejući se radošno, razmišljajući o noći koja mu predstoji.

Jedino što Vasji stvarno ne ide od ruke su devojkice, kaže. One gradske ne shvata, ne sviđa ju mu se. Gore su čak i od ovih seoskih, uzdiše. Dobro što umeju da popiju, to još i nekako. Ali još i puše i to javno, u zatvorenim prostorijama. I psuju ko kočijaši.

– Jedna od tih akrepa što dolaze kod mog cimera ušla nam je u sobu u cipelama. Sela na krevet, prekrstila noge i zapalila cigaru. A napolju zima, pa kad je krenulo da se topi s onih cipela... Užas. Izbacio sam je iz sobe i rekao da nam više ne dolazi. Gde ću, bre, s takvom da se ženim.

– A naše, seoske... One su možda bolje vaspitane, ali zato sve čekaju princa na belom konju.

Lepog, bogatog, što ne pije i ne puši i što će da ih vodi u grad da tamo žive. Pa neka čekaju, šta im ja mogu. A meni je dobro i ovako kako sam. Niko mi ne treba.

29.

Kad sam došla da se oprostim sa Irom i Slavom, na stolu u kuhinji već su čekali komplet šoljica za čaj, šećer, kolačići, bombone i vaflji, džemovi, slatko i neiscrpane tegle s kompotom. Čaj, kaže Ira, jeste potpuni obrok. Duševno, najvažniji na ruskom stolu. Jer peljme i tako to čovek jede da se najede. A čaj služi da uz njega porazgovaraš s ljudima. *Po dušam.*

Znači, pijemo lagano. I pričamo, *po dušam.* O budućnosti, o životu koji ih tek čeka. Slava se smeši. Budućnost je nesigurna, nikad ne znaš šta će ti doneti.

– Sada, na primer, gradimo federalni put za Kirov i posla imamo preko glave. Ali, sledeće godine ćemo ga dovršiti. I šta onda? Neki od nas će sigurno dobiti otkaz, ali ko, to niko ne zna.

Ali čak i takva budućnost je dobra, kaže Slava. Jer obrni-okreni, danas je sve u tvojim rukama. I kad ovde više ne bude posla, potražiće ga negde drugde. U Vjereščagin, na primer. Ili u Permu.

A nekada, kaže Slava, nekada ljudi kao on nisu imali nikakvih šansi, nikakvih mogućnosti u životu. Rodio si se na selu, tu ćeš i ostati. Ljudima kao on zabranjivali su da se sele. Zabranjivali im da se prijave u gradovima. Nisu im davali lične karte “unutrašnje pasoše”, određivali su im gde će da rade, koju će školu da završavaju. Rodio si se i ceo život ti je već bio isplaniran, država ti ga je planirala a ne ti.

A sada smo slobodni, kaže Slava. I niko se više o tebi ne brine, ali niko više od tebe ništa i ne očekuje, ne zahteva. I zato je budućnost magličasta i nepredvidljiva. Ali to je dobro. Tako to treba da bude. Jer sad je napokon sve u tvojim rukama.

I ako treba, odseliće se, a što da ne. Otići će dalje, za poslom, neće valjda čekati da im neko ovde stvori posao? Jer onda bi mogli da čeka-ju do kraja života i da ne dočekaju. Otići će u Vjereščagino. Ili u Perm.

Ma, otići će, svejedno, pre ili kasnije. Jednom će valjda doći vreme i decu da rađaju, zar ne? A deci čovek ne sme takve stavri da radi. Ne shvataš? Ti si ista kao Ira. Grad, smog, kriminal. Sve ja to znam. Ali, reci mi, kad bi mogla da biraš gde ćeš se roditi, da li bi izabrala Putino? Slava se smeška, zabavljaju ga sopstvena oštroumnost i moje crveno od stida lice. Vidiš, kaže, verovatno ne bi ni naša deca.

73

30.

Sledećeg jutra Nađa je bila loše raspoložena. Novac je sav otišao, a do Sašinog povratka ostalo je skoro nedelju dana. Ira je bila u obdaništu i mali stan je bio natopljen dosadom, teškom, parališućom dosadom, koja nam je, činilo se, oduzimala moć govora.

Sedele smo u potpunoj tišini. A onda je Nađa ustala, sela ispred peći i pripalila cigaretu. – Pogledaj – rekla je i pokazala rukom negde duž peći u sam ugao malene kuhinje gde se u mraku nazirala usamljena mesingana slavina. – To su nam, kao, uveli vodu pre par meseci. Jedna jedina malena cev i ta slavina kroz koju više kaplje nego što teče. Juče se cev zamrzla.

Nađa sleže ramenima, pomirljivo. Zamrzla se i to je to. Možda bi trebalo nekoga po-

zvati, negde prijaviti kvar, ali Nađa ne zna ni gde ni kome. Uostalom, nema ni telefon. A i što bi se mučila. Ionako će opet da zamrzne.

– Kupatila nemamo. WC nemamo, ako ne računam onu straćaru u dvorištu – nabraja s dosadom u glasu. – Nemamo čak ni banju, kad hoću da se operem moram da idem kod mame, na drugi kraj sela.

– A tamo, u Permu, kad sam se vraćala kući s posla, umorna, znojava, u ponoć... odvrtila sam slavinu i punila kadu vrelom vodom. Ništa nisam morala da radim, ni da sečem drva, ni da grejem peć, ni da nosim vodu s reke. Samo odvrneš slavinu i ležiš. Ležala sam u kadi satima, iako sam znala da moram da ustanem u šest.

– Kažu mi: kud si krenula, devojko. Nemaš ni neko obrazovanje, ni pare, ništa, bre, nemaš. Gde se trpaš u grad. Šta ćeš ti tamo? Ostavi svog tipa na miru, donosi ti pare, ne pije previše, ne bije te. Šta još hoćeš? A ja hoću kadu. I vrelu vodu iz slavine.

31.

Nekada se u Putinu živelo bolje. Mnogo, mnogo bolje. Ne verujete? Pitajte onda Sergeja Rešetnjikova, bivšeg profesora fizike a sada direktora putinske škole. U početku vam neće ništa reći, njegovo mirno, mršavo lice s dugim talasastim borama koje idu od čela sve do brade neće se ni pomeriti u vašem pravcu, ostaće tako kao zamrznuto. Onda će koščatom rukom preći preko visokog čela i njegove velike vodnjikave plave oči potražiće vaše – oči nekoga ko ne može da shvati tako jednostavnu istinu: pre je bilo mnogo, mnogo bolje.

Naravno da je u ona vremena život bio lakši, odgovoriće vam, kao što je meni odgovorio

kad sam dan pre odlaska došla da se zahvalim na gostoprimstvu. Roditelji te dece kojoj on danas predaje njutnovske principe živeli su prema drugim, prostijim pravilima. Njihov je svet bio euklidovski, tamo je sve bilo jednoznačno, tamo se dve paralelne prave nikada nisu sekle, je l' da. Oni se nisu brinuli da li će naći posao. Ni on se nije brinuo za svoj posao. Posla je bilo svuda.

A sada živimo u prostoru Lobačevskog. I dve paralelene prave se možda seku, a možda i ne. I zato danas ne umemo, reći će, ne možemo da pomognemo svojoj deci. Ne umemo da im objasnimo taj novi svet u kome ona žive. Pa mi ga prvi ne razumemo.

A Putinci su prosti, jednostavni ljudi. Gledaju samo par godina unapred, ako i toliko. Uostalom, što da se lažemo, neke roditelje ovde i ne zanima šta će biti s njihovom decom. Takav nam je... kontigent, šta li.

Roditelji se samo plaše da će im se sinovi propiti a ćerke ostati u drugom stanju. Imaju i razloga da se plaše, ali onda od tog staha prave gluposti. Šalju ih na školovanje bilo gde. Samo da ih se što pre ratosiljaju, samo da ih što pre pošalju iz kuće, iz sela, gde će im se dosada poput crva uvući u kosti i pojesti ih iznutra. I onda se raduju što su im deca otišla, što imaju šta da rade. Što su nečim zauzeta.

Većina roditelja može da pošalje decu najviše u zanatsku školu u Vjereščaginu. Jer, gde još čovek može da pošalje svoje dete ako zarađuje sedamsto rubalja mesečno a povratna karta do Vjereščagina košta dvadeset rubalja? Videla si koliko nezposlenih varilaca imamo u selu? Svi su oni završili školu tamo, u Vjereščaginu.

Ponekad se deca vrate iz te škole odmah, posle par nedelja. Tamo nema discipline, na-

stavnici se uopšte ne bave decom. Takav je to tamo kontigent. Što dece, što nastavnika. Što da se lažemo.

Uostalom, i oni što završe školu vrate se u selo posle godinu-dve. I šta dalje? Ovde nema za njih posla. Je l' znaš koliko je selu Putinu potrebno varilaca? Četvoro. Direktor zna, brojao je. I sva četiri mesta su zauzeta, za sledećih 20-30 godina. I tako ispada da su oni što ih odmah posle škole uzmu u vojsku u stvari srećnici. Ostali, šta da se krije, piju.

Oni razumniji pokušavaju da po svaku cenu odu odavde, da se snađu u gradovima. Neki to rade drastično, već par Putinaca sedi po zatvorima za sitne krađe i provale. Ali u principu, deca su u pravu. Mislim, što se odlaska tiče. Krađe su druga priča. Jer ako mlad čovek hoće da uspe u životu, da se skući, osnuje porodicu... Onda, u današnjim uslovima... grubo govoreći... nema šta da traži ovde na selu.

Možda to ne zvuči patriotski, izviniće se direktor i graške znoja pojaviće se na njegovom visokom, glatkom čelu, ali to je tako. Takva je naša stvarnost. Sumorna. Što da se lažemo.

I otirući ozojeno čelo čistom platnom maramicom, Sergej Rešetnjikov će ponovo skrenuti pogled kroz dugački prozor duž celog zida u svom velikom, ledenom direktorskom kabinetu. Možda će povući rukave svog sivog ispranog odela, složiti maramicu i uredno je vratiti u džep od sakoa. I ljubazno će se s vama oprostiti.

Sledećeg jutra otputovala sam iz Putina.

32.

Andrej me je čekao na dogovorenom mestu – pred ulazom u pretrpani tržišni centar u samom

centru grada. Bio je početak decembra i Perm je već bolovao od pretprazničke groznice. Hiljade ljudi prolazilo je kroz malena staklena vrata, gužvali su se na sva četiri sprata – pred malenim parfimerijama iz kojih je dopirala ošamućujuća mešavina mirisa, u prodavnicama s preskupom sportskom opremom vrhunskih svetskih firmi, u ekskluzivnim buticima čipkastog italijanskog donjeg veša, pred tezgama sa nepreglednim redovima piratskih kompakt diskova. Andrej, u kožnoj jakni, sa slušalicama na ušima, bio je u tom žamoru i žagoru u svom elementu, nasmejan, siguran u sebe. Sve je već isplanirao – prvo će da mi pokaže svoj stan, onda i klub u kome radi.

I tako smo krenuli po klizavim ulicama grada, pokrivenim prvim slojem snega. I ovde je bilo minus dvadeset, kao u Putinu, ali od putinske lepote i tišine ništa nije ostalo. Milionski grad tek je počinjao da tone u zimu, i za sada su samo ulice u centru posipali solju. Trotoari su se, prepušteni sami sebi, pretvorili u duga klizališta. Beli led, koji prolaznici još nisu utabali i uglačali, bio je manje opasan, ubrzo sam shvatio. Rebrasti đon cipela još je za nešto i mogao da se uhvati. Ali onaj crni, uglačan kao ogledalo, bio je zastrašujući, vrebao je žrtve tiho i strpljivo, neprimetan u mraku, koji je padao već u četiri popodne. Ljudi su premeravali ulice oprezno, polako, žurba je ovde najgori neprijatelj. Hodali smo čas kao pingvini, prenoseći težinu s noge na nogu, čas kao foke, klizajući se po dugačkim uglačanim površinama. I gde god je to bilo moguće, držali bismo se za ograde, zidove kuća, parkirane automobile.

– A kod mene na poslu počela kontrarevolucija – dobacio je Andrej, dok smo klizajući se tražili

put do njegove kuće. – Polovinu mojih kolega su već otpustili.

Posle smo srkurali čaj u kuhinji u dvosobnom Andrejevom stanu s čijih se prozora pružao vidik na čađavi tramvajski depo.

– Direktor nije čak ni pokušao da sakrije zašto ih otpušta. Svi su dobili papire na kojima je pisalo “zbog nepoštovanja poslovne hijerarhije”. Sve nas je skupio u svom kabinetu i počeo da se šetka, evo, ovako...

Andrej ustaje i počinje da se, kao majmun, povijenih ramena i široko raširenih ruku, gega po malecnoj kuhinji, pršteći od smeha.

– Kao orangutan. I kaže da je trebalo prvo da naruči da nas prebiju, pa tek onda da nas otpusti. Direktora ne poštuju, balavci smrdljivi... Shvataš, pravi krimos – Andrej seda na stolicu, umoran od smejanja.

– Ali ja ga se ne plašim. A-a. Ni najmanje. Kakvih sam se faca nagledao za ovih pet godina, nisu mi uopšte više strašni. Znaš, kod njih ti je najvažnije da im ne duguješ lovu. Ostalo je sve manje bitno. A ni za posao se ne plašim. Mene će poslednjeg da otpuste, ja sam ih pre par godina spasio od prevare, neki Nemci su hteli da ih navuku na loš dil, pa su me pozvali da sedim na sastanku i pravim se da ne znam nemački. Posle sam im preveo sve što su se oni Nemci šaptavali i tako... Sad mu ja dođem kao zaslužni radnik. Ali stvarno bih hteo da malo promenim posao, dosta mi je kluba.

– Kad bolje razmislim, ceo taj “radnički sastanak” je bio idiotska ideja. Šta smo mi zamišljali? Da ćemo nešto promeniti? Ko poslednji moroni, stvarno. Mislim, direktor jeste orangutan, ali bio je u pravu kad je rekao – ako vam se ne dopadam, možete da tražite drugi posao.

Mislim, stvarno nas niko tamo ne drži. Rusija je slobodna zemlja.

– Već će se sve to nekako srediti, ne brinem se. Jedno je sigurno: ja se u Putino ne vraćam. Znaš, oni tamo samo čekaju da se ovde splete, da napravim pogrešan korak i upropastim se. Bilo je već takvih slučajeva u selu – ljudi su odlazili u grad, živeli tamo desetak-petnaest godina, ali se nisu snalazili. Onda bi se vraćali u selo, ali se ispostavljalo da ni tamo više ne pripadaju. I tako... šta, pili su, propadali. I sad svi čekaju da vide da li će to i sa mnom da se desi. A ja im onako u sebi kažem – kurac!, izvinjavam se, mili moji. Samo se vi nadajte.

33.

Hodnici su dugački i zapetljani. Vode gore, dole, račvaju se i granaju, neočekivano nestaju, menjaju oblik, boju i miris, sužavaju se i smanjuju kao katakombe kroz koje se jedva prolazi, a onda naglo postaju široki i visoki, osunčani kao morske promenade.

Svuda naokolo promiču dugački zimski kaputi, bunde i dubljonke od ovčije kože, vijore se raznobojni šalovi, mirisi parfema mešaju se sa mirisima kantina i kafea koji se pojavljuju iza svakog ugla, vazduh ispunjavaju odjeci hiljada štikli, zvone stotine glasova koji se probijaju kroz zatvorena vrata kabineta i učionica, vazduh vibrira od neprestane zvonjave mobilnih telefona.

Julka, s bundicom prebačenom preko leđa i elegantnom kožnom tašnicom na ramenu, danas je moj vodič – moj Ciceron koji otkriva tajne beskonačnog lavirinta Permskog državnog univerziteta. Tamo gde smo malopre prošle, gde su hodnici uski i slabo osvetljeni, gde je hladno i memljivo, gde se boja guli sa zi-

dova, a linoleum se već odavno oljuštio sa betonskih podova, tamo su smeštene geografija i geologija – dva odseka za koje je interesovanje toliko slabo da nema samofinansirajućih studenata. A to znači da nema ni para za renoviranje prostorija.

A ovde, na primer, gde gravirane mesingane tablice dostojanstveno obavestavaju koji profesor sedi iza kojih duplih, kožom tapaciranih vrata, gde ispod pragova proviruje bleđoplavličasto svetlo kompjuterskih monitora postavljenih na rezbarene lakirane stolove, ovde je, znači, ekonomija – odsek, za koji je interesovanje toliko da samofinansirajućih studenata ima dovoljno da podmire sve potrebe profesora. I kafeterije su ovde savim drugačije – na čestim prozorima vise nove ljubičaste zavese, umesto na prastarim uništenim klupama studenti sede za blistavim crnim stočićima i ume-

76

sto instant kafe srkuću espresso.
– Impozantno, zar ne? – Julka se smeška kritički i jednim pokretom glave obuhvata sve te hodnike, redove tapaciranih vrata, devojke u bundama i skupim italijanskim čizmicama.

– Svi moji dugovi koji ovde dođu ostanu bez teksta – smeje se istim onim zaraznim smehom.
– Ali, reći ću ti nešto – Julka podiže pogled i uvežbanim pokretom ruke obmotava kesicu čaja oko kašičice, istiskujući iz nje poslednje kapi guste, crne tečnosti. – Ja, u stvari, mrzim ovu ekonomiju. Zaista. Kad sam prvi put videla da sam prošla na prijemnom, rasplakala sam se ko malo dete.

Julka ljubazno klima glavom u pravcu profesora koji naručuje kafu:

– Ja sam, u stvari, htela da studiram medicinu, psihologiju, to mi je oduvek bila želja, da radim

sa ljudima i tako to. Ali mama je rekla da mi to ni za šta na svetu neće dozvoliti. Ona je fizioterapeut, znaš, radi tamo kod nas u seoskoj poliklinici. Zarađuje smešne pare, da nema tate i njegovog biznisa i mi bismo kao i svi u selu jeli samo ono što nam raste u bašti. Ali ja sam se nadala da ću pasti na prijemnom i da će mi onda dozvoliti da studiram šta hoću. Nažalost, prošla sam. I zato sam plakala kad sam videla da sam na listi primljenih. Ljudi su me gledali kao budalu. Mislili su da plačem od sreće.

– Ali, to ti je to, mama i tata plaćaju studije, pa valjda onda imaju pravo i da biraju. Ja ne volim da se svađam. Uostalom, obećali su da će me ostaviti na miru kad dobijem diplomu. Ne mislim mnogo o tome šta će sa mnom biti kad završim. Nekako ću se već snaći. Starije kolege koje su već završile fakultet kažu da se to ionako nigde ne računa. Kad nađeš posao, počneš da učiš sve ispočetka.

– Jednom sam se samo prepala, kad mi je posle druge godine na raspustu tata rekao, Julka, ako hoćeš, kad porasteš i završiš studije pokloniću ti deo akcija naše farme. Bićeš moj biznis-partner, vodićemo posao zajedno. A ja zamalo da se opet rasplačem. Ali na kraju sam se ipak sredila, i prvi put u životu sam mu rekla, tata, ja ni za šta na svetu ne želim da se vratim u Putino... I da znaš, nije se čak ni naljutio.

ODLAZAK

77 Svjerdolovskom prugom prolaze stotine vozova. Iz Kine, Sibira, sa Urala. Žure topli, ugrijani vagoni – oni jeftini, plackartni, natopljeni mirisima oznojenih ljudskih tela, votke i kiselog ražanog hleba. Jure veseli kušeti, gde uvek vlada žamor, gde teče pivo, gde miriše na kobasicu s belim lukom i pečene piliće. Jure i poluprazni luksuzni vagoni, spavaća kola sa dva bogato nameštena kreveta u kupeu, televizorom, zavesama od sintetičkog brokata i vazama s veštačkim cvećem prikucanim za stočice.

Jure tako brzo da putnik, dva sata nakon što prođe kroz Perm, pola sata nakon što napusti maleni peron u Vjereščaginu, neće ni primetiti raspadnutu brvнару sa izbledelim natpisom Putino-račvanje na iskrivljenoj limenoj ploči. Neće primetiti ni malene, pogrbljene siluete ljudi koji skriveni pod kapuljačama čekaju na električku, jedini voz koji ovde staje, da bi ih odveo do Perma.

Uostalom, i sam će ostati neprimećen. Na ovoj stanici ljudi ne vide besne, razuzdane vozove koji jure ka Moskvi. Ovde možeš samo da čuješ ritmični zvuk njihovih točkova. I onda, sve što vidiš jeste ogromni beli oblak koji leti prema stanici. I tada moraš da požuriš, nabiješ kapu na čelo, privežeš jače šal, podigneš okovratnik, staviš kapuljaču i pobegneš što je dalje moguće od pruge i okreneš joj leđa. Jer već u sledećem trenutku naći ćeš se u samom srcu vejavice, usred oblaka snega, zamrznute zemlje i sitne metalne prašine. I ogrnuće te taj oblak, okružiti sa svih strana i disaćeš sneg, i ritam točkova zaglušiće na trenutak ritam tvog srca i vetar koji podižu šišteći vagoni probiće te hiljadama sitnih iglica kroz slojeve tople odeće, pod kapom od ovčije kože i u kaputu postavljenom krznom osetićeš da stojiš go, sasvim go na mrazu.